

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

Ladislav Ullrich (diplomant)

FUNKCE VLASTNICKÉHO PRÁVA

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce:

Prof. JUDr. Vojtěch Cepl, CSc.

Katedra:

Občanského práva

Datum vypracování práce
(uzavření rukopisu):

9. 9. 2008

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracoval samostatně za použití zdrojů a literatury v ní uvedených.

V Mnichově Hradišti 10. 9. 2008

.....
Ladislav Ullrich
Tylova 220
Mnichovo Hradiště
295 01

Obsah

Úvod -----	5 -
1. Vlastnické právo obecně -----	6 -
1.1. Vymezení vlastnického práva -----	6 -
1.1.1. Předmět vlastnického práva -----	7 -
1.1.2. Vlastnické právo v užším a širším smyslu -----	8 -
1.1.3. Obsah vlastnického práva -----	9 -
1.1.4. Subjekt vlastnického práva -----	9 -
1.2. Vznik vlastnického práva -----	10 -
1.3. Terminologie – oddělené vlastnictví, společné vlastnictví, soukromé vlastnictví a veřejné vlastnictví -----	11 -
1.4. Rozsah soukromého vlastnictví -----	13 -
1.5. Vlastnické právo a organizace národního hospodářství -----	15 -
1.6. Obecně k funkcím vlastnického práva -----	17 -
2. Vlastnické právo jako předpoklad lidského života -----	19 -
3. Vlastnické právo a mír -----	21 -
4. Vlastnické právo a blahobyt -----	23 -
4.1. Blahobyt -----	23 -
4.2. Směna -----	24 -
4.3. Dělbá práce -----	26 -
4.4. Ekonomická kalkulace -----	27 -
5. Vlastnické právo a životní prostředí -----	32 -
5.1. Společné vlastnictví -----	32 -
5.2. Státní politika životního prostředí -----	37 -
5.3. Tržní přístup k ochraně životního prostředí -----	37 -
6. Vlastnické právo a svoboda -----	42 -
6.1. Svoboda -----	42 -
6.2. Ekonomická svoboda -----	43 -
6.3. Vlastnictví sebe sama -----	43 -
6.3.1. Centrální plánování hospodářské činnosti -----	45 -
6.3.2. Zdanění -----	46 -
6.4. Demokracie -----	47 -

6.5. Lidská práva -----	48 -
6.6. Úloha vlastnického práva v historickém vývoji Anglie a Ruska-----	49 -
7. Vlastnické právo a diskriminace -----	51 -
8. Sociální funkce vlastnictví -----	54 -
Závěr -----	57 -
Seznam použité literatury -----	58 -
Summary-----	61 -

Úvod

Vlastnické právo „je stejně všudypřítomné jako člověk a tvoří jednu ze základních součástí všech společností.“¹ Je tedy pochopitelné, že se lidé vlastnictvím zabývají již velmi dlouhou dobu. V průběhu dějin se názory na vlastnické právo vyvíjely a měnily. Je tak možné se setkat s velkým množstvím často navzájem protikladných názorů na vlastnictví. Měnilo se také hledisko, ze kterého se lidé vlastnictvím zabývali. Např. se lidé snažili zjistit, zda je vlastnické právo součástí „přirozeného“ či „smluvního“ řádu světa.² Jindy se vlastnictvím zabývali např. z hlediska ekonomie.

My se otázkou přirozenosti vlastnického práva zabývat nebudeme. V této práci se budeme vlastnictvím zabývat z hlediska jeho funkcí. To znamená, že se pokusíme zjistit, jakým způsobem vlastnické právo prospívá jednotlivým lidem žijícím ve společnosti. Tato problematika je velmi obsáhlá a různorodá. Není tak možné si vystačit pouze s platným právem, ale je nezbytné pojednat i o otázkách ekonomických a právně teoretických či právně filosofických.

Ještě než přistoupíme k výkladu o samotných funkcích vlastnického práva, budeme se v první kapitole zabývat otázkami, které souvisí obecně s vlastnickým právem (nikoliv pouze s jeho funkcemi). Jejich vysvětlení je však nezbytné, abychom pochopili zkoumanou problematiku ve všech souvislostech.

Ve druhé kapitole si rozebereme argumentaci Frédérica Bastiata spojující vlastnické právo s životem člověka. Třetí kapitola pojednává o vzácnosti věcí a významu vlastnického práva pro mírové soužití lidí ve společnosti. Ve čtvrté kapitole se budeme zabývat otázkou, jakým způsobem vlastnické právo přispívá ke zvyšování blahobytu lidí. Pátá kapitola se zabývá problematikou životního prostředí a tím, jakou úlohu hraje při jeho ochraně vlastnické právo. Šestá kapitola pojednává o vztahu vlastnického práva a ekonomické, osobní, politické a právní svobody. V sedmé kapitole se budeme zabývat funkcí, kterou vlastnické právo plní v oblasti diskriminace. Poslední kapitola pojednává o tzv. sociální koncepci vlastnictví a jejím ústavněprávním vyjádření – tj. o zásadě „vlastnictví zavazuje“.

¹ Hoebel, E. A.: *Man in the Primitive World*, New York, 1958, str. 431, cit. v Pipes, Richard: *Vlastnictví a svoboda*, Argo, Praha, 2008, str. 88.

² Pipes, Richard: *Vlastnictví a svoboda*, Argo, Praha, 2008, str. 27.

1. Vlastnické právo obecně

1.1. Vymezení vlastnického práva

Aby bylo možné se zabývat dalšími otázkami, je nejprve třeba alespoň v základních rysech vymezit právní institut vlastnictví.

Vlastnické právo je nutné odlišovat od práva nabývat vlastnictví. Listina základních práv a svobod v čl. 11 odst. 1 stanoví, že „každý má právo vlastnit majetek“. Tímto ustanovením Listina základních práv a svobod neprohlašuje za základní lidské právo samotné vlastnické právo, ale právo být vlastníkem. Vlastnické právo tak představuje realizaci tohoto základního lidského práva.³

Platný občanský zákoník žádnou definici vlastnického práva nenabízí. V § 123 jej pouze analyticky vymezuje (viz kapitola 1.1.3.). Stejným směrem jde i připravovaný občanský zákoník. Nabídnout definici vlastnického práva je tak úkolem pro právní vědu:

„Právo vlastnické lze definovat jako právo ovládat věc, tj. zejména ji držet, užívat a požívat, nakládat s ní, a to svou mocí, tzn. mocí nezávislou na současné existenci moci kohokoli jiného k téže věci.“⁴

Blackův právní slovník (vysvětlující právní instituty angloamerického právního systému) vlastnické právo definuje jako:

„neomezené a výlučné právo k věci; právo disponovat věcí jakýmkoli právem dovoleným způsobem, totiž držet ji, užívat ji a vyloučit každého, kdo by v tom (oprávněného) rušil.“⁵

Jak vidíme, obě definice nejsou zcela shodné. To je dáno tím, že v kontinentálním právním systému, ke kterému náleží české právo, je na vlastnické právo nahlíženo odlišným způsobem než v právním systému angloamerickém. Česká právní věda odmítá chápání vlastnického práva jako práva neomezeného. Podle ní je sice

3 Knappová, Marta, Švestka, Jiří a kolektiv: *Občanské právo hmotné I. díl*, ASPI Publishing, Praha, 2002, str. 263.

4 Tamtéž, str. 271.

5 Black, Henry Campbell: *Blackův právní slovník*, Victoria Publishing, 6. vydání, 1990, str. 1131.

vlastnické právo ze všech subjektivních práv nejméně omezené, avšak omezené je vždy, a to přinejmenším stejnými právy jiných vlastníků.⁶ Pokud jde o obsah vlastnického práva (tj. o dílčí oprávnění vlastnického práva) obě definice se částečně shodují. H. C. Black ve své definici sice neuvádí oprávnění věc požívat a nakládat s ní, to však jistě neznamená, že by to v angloamerickém právním systému nebylo možné. H. C. Black dále uvádí, že vlastnické právo je právem výlučným – vlastník má tedy právo vyloučit každého, kdo by jej rušil ve výkonu vlastnického práva. Definice vlastnického práva, kterou nabízí česká právní věda, výlučnost jako znak vlastnického práva nezmiňuje. Přesto nelze mít pochybnosti, že i v českém právu je vlastnictví právem výlučným. Vlastník tedy může i v České republice kohokoliv vyloučit z výkonu svého vlastnického práva (z působení na předmět svého vlastnictví). V. Knapp výlučnost považuje za jeden ze základních znaků vlastnického práva v kontinentálním právním systému.⁷

1.1.1. Předmět vlastnického práva

Platný občanský zákoník neobsahuje speciální ustanovení upravující předmět vlastnického práva, výkladem lze však dovodit, že předmětem vlastnického práva mohou být pouze věci, byty a nebytové prostory. Věcí v právním smyslu se rozumí hmotný předmět, pokud jej lze ovládat a použít k uspokojení potřeb lidí (tj. je užitečný).

V odborné literatuře se někdy hovoří o tzv. duševním vlastnictví a průmyslovém vlastnictví. Duševním vlastnictvím je autorské právo, práva související s právem autorským atd. Průmyslovým vlastnictvím se rozumí právo k vynálezu, průmyslovému vzoru, užitému vzoru, ochranné známce atd. V tomto případě se však nejedná o vlastnické právo ve smyslu § 123 a paragrafů následujících občanského zákoníku – předmětem těchto práv jsou nehmotné statky, které mají povahu tzv. jiných majetkových hodnot ve smyslu ustanovení § 118 odst. 1 občanského zákoníku. Nejedná se tedy o věci v právním smyslu a nemohou tak být předmětem vlastnického práva.

Připravovaný občanský zákoník však vychází z jiného pojetí vlastnického práva. Ustanovení § 900 odst. 1 stanoví: „*Vše, co někomu patří, všechny jeho věci hmotné i nehmotné, je předmětem jeho vlastnického práva.*“⁸ Předměty průmyslového vlastnictví

6 Knappová, Marta, Švestka, Jiří a kolektiv: *Občanské právo hmotné I. díl*, ASPI Publishing, Praha, 2002, str. 269.

7 Viz Knapp, Viktor: *Velké právní systémy (Úvod do srovnávací právní vědy)*, C. H. Beck, Praha, 1996, str. 156.

8 Návrh občanského zákoníku (verze ze dne 17. 12. 2007) je dostupný na: <http://portal.justice.cz/ms/ms.aspx?o=23&j=33>

budou považovány za věci v právním smyslu a stanou se předmětem vlastnického práva. Průmyslové vlastnictví jako zvláštní kategorie práv odlišných od práva vlastnického tak již nebude existovat. Zda se bude ustanovení § 900 odst. 1 týkat i duševního vlastnictví, není zcela jasné. Domnívám se však, že nikoliv – tj. duševní vlastnictví bude i nadále představovat samostatnou kategorii práv odlišných od práva vlastnického.

Některé další kapitoly budou pojednávat o ekonomických otázkách a budu se v nich zmiňovat o statcích a výrobních prostředcích. Je tedy nezbytné vysvětlit, co to statky a výrobní prostředky jsou, a to i ve vztahu k předmětu vlastnického práva.

Výrazem „statek“ označuje ekonomická teorie vše, čím lze uspokojit lidské potřeby. Mezi statky patří zboží (statky, které mají hmotnou povahu a jsou určeny k prodeji) a služby (činnosti, které umožňují přímé uspokojení lidských potřeb bez výroby hmotných statků).⁹ Předmětem vlastnictví může být podle platného práva pouze zboží, protože pouze zboží představuje hmotný předmět a je tak věcí v právním smyslu. Služba nemá hmotnou povahu a z tohoto důvodu není věcí v právním smyslu.

Výrobními prostředky jsou ekonomické zdroje, které se používají při výrobě zboží a poskytování služeb. Jedná se o půdu (přírodní zdroje – např. nerostné suroviny), práci a kapitál (např. stroje sloužící k výrobě).¹⁰ Předmětem vlastnictví může být podle platného práva pouze půda a kapitál, protože pouze tyto dva výrobní prostředky vyhovují výše zmíněné definici věci v právním smyslu. Práce předmětem vlastnického práva být nemůže.

1.1.2. Vlastnické právo v užším a širším smyslu

V předchozí kapitole bylo o předmětu vlastnického práva pojednáno z hlediska českého platného práva. V západním myšlení je však na tuto problematiku nahlíženo širším způsobem.

V tomto smyslu lze rozlišovat užší a širší pojetí vlastnického práva. Vlastnickému právu v užším smyslu odpovídá pojetí zvolené českým platným právem. Předmětem vlastnického práva v širším smyslu je vše, co člověku patří – všechno, co je předmětem vlastnického práva v užším smyslu, dále např. vynálezy, ale i život člověka

9 Urban, Jan: *Teorie národního hospodářství*, ASPI Publishing, Praha, 2006, str. 13 – 14.

10 Tamtéž, str. 34 – 35.

a jeho svoboda. Toto široké pojetí vlastnického práva se začalo uplatňovat v Anglii v 17. století a dále se přeneslo do koloniální Ameriky.¹¹

V širším smyslu chápal vlastnické právo i Hugo Grotius. Majetek, který patří člověku, rozlišoval na majetek zcizitelný a nezcizitelný. Za zcizitelný považoval majetek, který může díky své povaze patřit více lidem. Za nezcizitelný považoval pak takový majetek, který je natolik zásadní součástí jednoho člověka, že nemůže patřit jinému. Jako příklad nezcizitelného majetku uváděl život člověka, jeho tělo, svobodu a čest.^{12 13}

1.1.3. Obsah vlastnického práva

Obsahem vlastnického práva jsou jednotlivá dílčí oprávnění vlastníka. Občanský zákoník je vymezuje v § 123, když stanoví, že „*vlastník je v mezích zákona oprávněn předmět svého vlastnictví držet, užívat, požívat jeho plody a užitky a nakládat s ním*“. Oprávnění nakládat s předmětem vlastnictví dává vlastníkovu právo činit právní úkony, kterými může např. předmět svého vlastnického práva pronajmout či jej zcizit (tj. převést vlastnické právo na jinou osobu). § 123 občanského zákoníku však neuvádí všechna vlastnická oprávnění. Vlastník je také oprávněn (opět pouze v mezích zákona) předmět svého vlastnického práva neužívat či jej zničit. Pokud jde např. o státem chráněné památky, je oprávnění předmět vlastnického práva zničit ze strany státu omezováno.

Plné vlastnické právo podle mého názoru mimo jiné vyžaduje, aby vlastník mohl svá vlastnická oprávnění využít podle své vůle, tj. aby se mohl svobodně rozhodnout, jakým způsobem svá oprávnění realizuje a zda je vůbec realizuje. Jak můžeme vidět, platný občanský zákoník tuto podmínku nestanoví. V připravovaném občanském zákoníku však tato podmínka již stanovena je, a to v § 901.

1.1.4. Subjekt vlastnického práva

Podle platného práva může být vlastníkem (subjektem vlastnického práva) každý, kdo má způsobilost mít práva a povinnosti.

11 Pipes, Richard: *Vlastnictví a svoboda*, Argo, Praha, 2008, str. 13 a 19.

12 Tamtéž, str. 45.

13 Vlastnického práva v širším smyslu se týká kapitola 6.3., která pojednává o vlastnictví sebe sama.

Fyzická osoba může být vlastníkem od svého narození (popř. od okamžiku svého početí, narodí-li se živá) až do své smrti. Způsobilost být vlastníkem zanikne také v případě prohlášení za mrtvého. Žádná fyzická osoba nemůže být způsobilosti k právům a povinnostem zbavena ani jí nemůže být omezena. Pro způsobilost být vlastníkem to však úplně neplatí – ta může být v určitých případech omezena (viz dále).

Právnícké osoby jsou způsobilé být subjektem vlastnického práva od svého vzniku do okamžiku svého zániku.

Určité omezení způsobilosti být vlastníkem vyplývá z čl. 11 odst. 2 Listiny základních práv a svobod. Podle tohoto ustanovení zákon stanoví, že určitý majetek smí být pouze ve vlastnictví státu, obce nebo určených právníckých osob. To znamená, že ostatní právnícké osoby a osoby fyzické budou z vlastnictví tohoto majetku vyloučeny – nebudou mít tedy způsobilost být vlastníkem tohoto majetku. Z tohoto ustanovení dále vyplývá, že zákon může učinit fyzické osoby, které nemají státní občanství České republiky nebo právnícké osoby, které nemají v České republice sídlo nezpůsobilé být vlastníkem určitých věcí.

1.2. Vznik vlastnického práva

Existují dva způsoby, kterými lze nahlížet na vznik právního institutu vlastnictví:

1. Vlastnické právo je možné chápat jako výsledek spontánního procesu. V tomto smyslu vlastnické právo vzniká jako důsledek „*nezamýšleného přijetí jistých tradičních, zejména mravních praktik, z nichž mnohé lidé moc v lásce nemají, jejichž význam obvykle nechápou, jejichž oprávněnost neumějí prokázat, jež se však dosti rychle rozšířily prostřednictvím evolučního výběru – poměrného nárůstu populace a bohatství – těch skupin, jež se jimi shodou okolností řídily.*“¹⁴ Tímto způsobem nahlíží na vznik vlastnického práva F. A. Hayek.
2. Vlastnické právo je také možné chápat jako výsledek lidského záměru. V tomto smyslu vlastnické právo vzniká, protože si lidé uvědomili nezbytnost jeho existence, která je důsledkem vzácnosti věcí.¹⁵

14 Hayek, F. A.: *Osudná domýšlivost*, Sociologické nakladatelství, Praha, 1995, str. 11.

15 O vlastnickém právu jako důsledku vzácnosti věcí podrobněji pojednává kapitola 3.

1.3. Terminologie – oddělené vlastnictví, společné vlastnictví, soukromé vlastnictví a veřejné vlastnictví

Často se používají slovní spojení, která obsahují výraz „vlastnictví“ (např. soukromé vlastnictví, společné vlastnictví atd.). Já se je v této kapitole pokusím vysvětlit a dát do vzájemné souvislosti.

Výrazy „vlastnictví“ a „vlastnické právo“ jsou v odborné literatuře (z oblasti práva, ale i jiných vědních oborů) a v platném právu považovány za synonyma. To, že jsou v platném právu uvedené výrazy používány jako synonyma, lze dovodit z řady ustanovení občanského zákoníku a také z Listiny základních práv a svobod. Listina základních práv a svobod v čl. 11 odst. 1 a 4 používá výrazu „vlastnické právo“ a v odst. 2 a 3 výrazu „vlastnictví“, v obou případech se stejným významem. Já budu těmto výrazům také dávat stejný význam.

Připravovaný občanský zákoník je však postaven na jiné koncepci. V § 901 stanoví: *„Vlastník má právo se svým vlastnictvím v mezích zákona podle své vůle volně nakládat, zvláště je držet, užívat a požívat, a jiné osoby z toho vyloučit. Výkonem vlastnického práva nesmí vlastník rušit práva jiných, zejména nesmí takové činy, jejichž určujícím účelem je poškození nebo obtěžování jiných.“*¹⁶ Jak je vidět, připravovaný občanský zákoník uvedené výrazy nepoužívá jako synonyma. Výraz „vlastnické právo“ používá k označení subjektivního práva a výrazem „vlastnictví“ označuje předmět tohoto subjektivního práva. Stane-li se připravovaný občanský zákoník platným, bylo by dobré provést v tomto směru i změnu Listiny základních práv a svobod (popř. i jiných právních předpisů, kterých se to týká), aby byla zajištěna terminologická jednotnost.

Jak jsem již uvedl v úvodu této kapitoly, často jsou používána slovní spojení, která vedle výrazu „vlastnictví“ obsahují výraz další. Lze jich nalézt velké množství – soukromé vlastnictví, veřejné vlastnictví, komunální vlastnictví, státní vlastnictví, společné vlastnictví, oddělené vlastnictví, individuální vlastnictví, kolektivní vlastnictví. Tento výčet je pouze demonstrativní, určitě by bylo možné nalézt další výrazy. Ke škodě věci je většina autorů, kteří je používají, nedefinuje. Někteří je sice vysvětlí, ale již je nedají do souvislosti s platným právem. Někteří autoři dokonce odmítají používání uvedených výrazů z důvodu jejich ideologické zabarvenosti (týká se to zejména výrazu

¹⁶ Návrh občanského zákoníku (verze ze dne 17. 12. 2007) je dostupný na: <http://portal.justice.cz/ms/ms.aspx?o=23&j=33>

„soukromé vlastnictví“).¹⁷ Já s tímto názorem nesouhlasím. Pokud jsou tyto výrazy vysvětleny a dány do souvislosti s platným právem, je jejich používání nejenom správné, ale dokonce je i nutné (určité otázky by bez jejich používání nemohly být vůbec vysvětleny). Aby nevznikl zbytečný zmatek, nebudu uvádět ty definice uvedených výrazů, které lze nalézt, ale pokusím se nabídnout své vlastní vysvětlení.

Lze rozlišit dva systémy – systém odděleného vlastnictví a systém společného (kolektivního) vlastnictví. Při určování, zda nějaká věc patří do systému odděleného či společného vlastnictví jsem si jako rozlišovací kritérium zvolil skutečnost, zda existuje či neexistuje osoba, která má z pozice vlastníka této věci oprávnění zabránit všem ostatním osobám v jakémkoliv působení na tuto věc.

Pokud existuje osoba, která má z pozice vlastníka určité věci oprávnění vyloučit všechny ostatní osoby z jakéhokoliv působení na tuto věc, znamená to, že tato věc patří do systému odděleného vlastnictví. Věci patřící do tohoto systému jsou totiž podle platného práva předmětem vlastnického práva – tedy výlučného práva, které určité osobě (vlastníkovi) dává výše zmíněné oprávnění. V rámci tohoto systému jsou tak věci ovládané konkrétně určenými subjekty odděleně. V tomto systému jsou věci obvykle užívány jednou osobou (může jich však být i více – např. v případě podílového spoluvlastnictví). Touto osobou může být vlastník nebo i jiný subjekt, který věc užívá z vůle vlastníka. Příkladem věcí spadajících do tohoto systému mohou být např. peníze, knihy.

Jestliže neexistuje žádná osoba, která by mohla z pozice vlastníka určité věci zabránit všem ostatním osobám v jakémkoliv působení na tuto věc, znamená to, že tato věc patří do systému společného vlastnictví. Věci patřící do tohoto systému (společné zdroje) je možné rozdělit na dvě skupiny. První skupinu představují společné zdroje, které vůbec nejsou předmětem vlastnického práva. Neexistuje tedy žádný vlastník takového společného zdroje. Jako příklad společného zdroje spadajícího do této první skupiny lze uvést např. vzduch. Druhou skupinu představují společné zdroje, které podle platného práva sice jsou předmětem vlastnictví, ale vlastnické právo je omezeno. Toto omezení vede k tomu, že vlastník nemůže ostatním osobám zabránit v užívání předmětu svého vlastnického práva. V případě České republiky do této druhé skupiny společných zdrojů patří zejména pozemní komunikace. Jak vyplývá z uvedeného, v

17 Tento názor lze nalézt např. v práci: Dales, John Harkness: *Vlastnictví jako styčná plocha*. In Šauer, Petr, Livingston, Marie (ed.): *Ekonomie životního prostředí a ekologická politika*, Nakladatelství a vydavatelství litomyšlského semináře, Praha, 1996.

systemu společného vlastnictví jsou věci využívány společně (kolektivně) velkým množstvím osob.¹⁸

Ostatní výše zmíněné výrazy se již týkají pouze případů, kdy určitá věc je předmětem vlastnického práva – tedy systému odděleného vlastnictví a společných zdrojů patřících do druhé skupiny. Kritériem pro jejich rozlišování je subjekt vlastnického práva.

Je-li subjektem vlastnického práva soukromá osoba, jde o soukromé vlastnictví. Je-li subjektem vlastnického práva veřejná osoba, jedná se o vlastnictví veřejné.¹⁹ V tomto případě lze dále rozlišovat, zda je subjektem vlastnického práva stát (státní vlastnictví) nebo např. obec (komunální vlastnictví). Toto členění však nevychází z platného práva. Podle platného práva existuje pouze jedno vlastnické právo, nikoliv systém několika druhů vlastnictví.

Dále se také používá výraz „individuální vlastnictví“. Individuální vlastnictví je totéž jako soukromé vlastnictví. Jedná se o vlastnické právo, jehož subjektem je jednatel (individuum) – tedy soukromá osoba.

1.4. Rozsah soukromého vlastnictví

Soukromé vlastnictví samozřejmě nemůže existovat, pokud bude zcela vyloučena možnost, aby soukromé osoby vlastnily majetek. K úplnému zrušení soukromého vlastnictví nedochází ani v tzv. socialistických státech, které se k němu staví negativně. I v těchto státech mají lidé zpravidla možnost vlastnit alespoň majetek nutný k zabezpečování jejich základních potřeb.

Rozsah, v jakém soukromé vlastnictví existuje, je určen právní úpravou toho kterého státu. Tato právní úprava následně ovlivňuje schopnost vlastnického práva plnit své funkce. Bylo-li by soukromé vlastnictví např. příliš omezeno, své funkce by mohlo plnit jen s obtížemi, pokud by toho bylo vůbec schopno.

V České republice lze základní vymezení rozsahu soukromého vlastnictví dovodit z ustanovení Listiny základních práv a svobod a občanského zákoníku. Rozsah soukromého vlastnictví závisí na několika okolnostech:

18 O systému společného vlastnictví podrobněji pojednává kapitola 5.1.

19 V případě České republiky veřejnou osobou rozumím právnické osoby veřejnoprávního charakteru - zejména tzv. veřejnoprávní korporace (např. stát, obce atd.) a státní podniky a soukromou osobou rozumím právnické osoby soukromoprávního charakteru a osoby fyzické.

1. Základem soukromého vlastnictví je samozřejmě to, aby soukromé osoby vůbec mohly vlastnit majetek. Listina základních práv a svobod v čl. 11 odst. 1 větě první zaručuje každé fyzické a právnické osobě právo vlastnit majetek.
2. Důležitá je otázka, zda mohou všechny soukromé osoby vlastnit vše, co je způsobilé být předmětem vlastnického práva. V tomto smyslu omezuje rozsah soukromého vlastnictví čl. 11 odst. 2 Listiny základních práv a svobod: „*Zákon stanoví, který majetek nezbytný k zabezpečování potřeb celé společnosti, rozvoje národního hospodářství a veřejného zájmu smí být jen ve vlastnictví státu, obce nebo určených právnických osob; zákon může také stanovit, že určité věci mohou být pouze ve vlastnictví občanů nebo právnických osob se sídlem v České republice.*“
3. Rozsah soukromého vlastnictví určuje též skutečnost, jakým způsobem mohou soukromí vlastníci působit na předmět svého vlastnictví, tzn., jaká jsou jednotlivá dílčí oprávnění soukromého vlastnictví. Ustanovení čl. 11 odst. 1 věty druhé Listiny základních práv a svobod stanoví, že vlastnické právo všech vlastníků má stejný zákonný obsah. Z tohoto ustanovení vyplývá, že není rozhodné, zda je vlastníkem soukromá nebo veřejná osoba – všichni vlastníci mají stejná oprávnění. Pokud jde tedy o obsah vlastnického práva je soukromé vlastnictví rovno vlastnictví veřejnému. Co konkrétně je obsahem vlastnického práva, stanoví občanský zákoník v § 123.
4. Neméně důležité je i to, jakým způsobem mohou orgány státu k soukromému vlastnictví v konkrétních případech přistupovat. Listina základních práv a svobod v čl. 11 odst. 1 větě druhé stanoví, že vlastnické právo všech vlastníků má stejnou zákonnou ochranu. Z tohoto ustanovení opět vyplývá rovnost soukromého a veřejného vlastnictví. Orgány státu tak mají povinnost vlastnické právo chránit stejným způsobem, ať už je jeho subjekt charakteru veřejného nebo soukromého. Omezení soukromého vlastnictví vyplývá z čl. 11 odst. 4. Tento článek umožňuje, aby orgány státu nuceně omezily nebo dokonce odejmuly soukromým osobám jejich vlastnické právo (i když pouze ve veřejném zájmu, na základě zákona a za náhradu). Omezením soukromého vlastnictví je i to, že státní orgány mohou na základě zákona ukládat daně (čl. 11 odst. 5).²⁰

20 Problematiky zdanění se týká kapitola 6.3.2.

1.5. Vlastnické právo a organizace národního hospodářství

Ludwig von Mises rozlišuje tři základní systémy organizace národního hospodářství: kapitalismus, socialismus (komunismus) a intervencionismus.²¹ Rozlišovacím kritériem mezi kapitalismem a socialismem je skutečnost, kdo je vlastníkem výrobních prostředků (půdy a kapitálu) – zda soukromé osoby nebo stát. Rozlišovací kritérium se týká pouze výrobních prostředků z toho důvodu, že i v socialistickém systému mohou lidé vlastnit např. zboží, které si koupili v obchodě. Jak píše Ludwig von Mises, „*pro spotřební statky je soukromé vlastnictví samozřejmostí a není popíráno ani socialisty a komunisty*“.²²

Kapitalismus je systém organizace národního hospodářství, jehož podstatou je existence svobodného trhu. Proto se také někdy označuje jako tržní systém či tržní řád. F. A. Hayek považuje název kapitalismus za zavádějící a tento systém označuje jako rozšířený řád lidské spolupráce.²³ Také k označení tržního řádu používá výraz „katallaxe“.²⁴

Kapitalismus je systém, ve kterém veškerou ekonomickou činnost provádějí soukromé osoby (podnikatelé) na základě svobodné a dobrovolné směny. K provozování ekonomické činnosti samozřejmě potřebují výrobní prostředky. Kapitál a půda jsou tedy ve vlastnictví těchto podnikatelů – jsou předmětem soukromého vlastnictví. Aby mohly být tyto výrobní prostředky nějakým způsobem využity, potřebují podnikatelé ještě další výrobní prostředek – lidskou práci. Podnikatelé vyrábějící zboží a poskytující služby získávají potřebné výrobní prostředky na trhu těchto prostředků za tzv. tržní ceny – tedy ceny vzniklé jako výsledek vzájemného působení nabídky a poptávky. Následně směňují vyprodukované zboží a služby na trhu spotřebních statků opět za tržní ceny. Jak vidíme, základem kapitalistického hospodářského systému je existence soukromého vlastnictví.

Důležitá je otázka, do jaké míry by měl stát do těchto aktivit zasahovat a zda by do nich měl vůbec zasahovat? Názory odborníků se samozřejmě liší, ale odpověď liberálně orientovaných autorů na tuto otázku je jasná:

21 Viz Mises, Ludwig von: *Liberalismus*, Liberální institut, Centrum liberálních studií, Ekopress, s.r.o., Praha, 1998, str. 57 – 59.

22 Tamtéž, str. 28.

23 Viz Hayek, F. A.: *Osudná domýšlivost*, Sociologické nakladatelství, Praha, 1995, str. 11.

24 Viz Hayek, F. A.: *Právo, zákonodárství a svoboda*, Academia, Praha, 1994, str. 233 – 253.

„Podle liberálního pojetí spočívá jediný úkol státního aparátu v tom, aby zaručoval ochranu života a zdraví, svobody a soukromého vlastnictví proti násilným útokům. Vše, co je nad to, je zlo. Vláda, která by se zaměřila na to, aby sahala na životy a zdraví, svobodu a vlastnictví, místo aby plnila svoji úlohu, by byla přirozeně zcela špatná.“²⁵

Socialismus (komunismus, centrálně řízené hospodářství, centrálně plánované hospodářství) je opakem kapitalismu. V tomto systému ekonomickou činnost provádí stát (nikoliv podnikatelé). Stát je vlastníkem výrobních prostředků (půdy a kapitálu) potřebných k výrobě zboží a poskytování služeb - tyto výrobní prostředky jsou tedy ve veřejném vlastnictví. Ze skutečnosti, že stát provádí veškerou ekonomickou činnost, vyplývá, že je výhradním zaměstnavatelem. Zboží a služby, které vyprodukuje, směňuje za ceny stanovené státním orgánem (nikoliv za ceny vzniklé na svobodném trhu).

V některých případech by se mohlo stát, že i když by některé výrobní prostředky byly formálně v soukromém vlastnictví, jejich vlastníci by na jejich využití neměli žádný vliv. V takovém případě by se samozřejmě nejednalo o plné vlastnické právo a systém založený na tomto „soukromém vlastnictví“ by nebyl kapitalismus. Ludwig von Mises k tomu napsal toto:

„Není ani rozhodující, zda se socialismus uskuteční formálním převodem vlastnictví všech výrobních prostředků na společenský donucovací aparát, na stát, anebo zda se vlastnictví formálně ponechá vlastníků a socializace bude pozůstat v tom, že všichni „vlastníci“ budou oprávněni disponovat výrobními prostředky ve svých rukou jen podle pokynů, jež jim uděluje stát. Rozhodne-li vláda, co a jak se má vyrobit a komu a za jakou „cenu“ se zcizit, pak existuje soukromé vlastnictví jen podle jména: ve skutečnosti je veškeré vlastnictví již zespolečenštěno, protože hybnou silou hospodářského jednání již není snaha podnikatelů a vlastníků mít zisk, ale nutnost plnit uloženou povinnost a poslouchat rozkazy.“²⁶

25 Mises, Ludwig von: *Liberalismus*, Liberální institut, Centrum liberálních studií, Ekopress, s.r.o., Praha, 1998, str. 51.

26 Tamtéž, str. 59.

Za třetí možnost mezi kapitalismem a socialismem bývá považován intervencionismus (smíšený systém). Tento systém má prvky tržního řádu i centrálně plánovaného hospodářství. Půda a kapitál jsou v tomto systému částečně v soukromém vlastnictví a částečně ve veřejném vlastnictví. Hospodářskou činnost tedy provádějí podnikatelé i veřejné osoby. Stát také různými způsoby omezuje vlastnické právo soukromých osob. Nejedná se tedy o systém, který by byl založen na plném soukromém vlastnictví.

Zajímavý pohled na tuto problematiku nabízí F. A. Hayek. Podle něj lze výraz „socialismus“ chápat ve dvojitým smyslu. Může označovat pouze cíle socialismu – tj. ideály sociální spravedlnosti, větší rovnosti a zajištěnosti. Může také označovat konkrétní způsob, kterým socialisté chtějí uvedených cílů dosáhnout – tj. zrušení soukromého podnikání, soukromého vlastnictví výrobních prostředků a vytvoření systému plánovaného hospodářství, ve kterém je podnikatel pracující pro zisk nahrazen ústředním plánovacím orgánem. Používání výrazu „socialismus“ pouze k označení metod s ním spojených však považuje za nečestné, protože tyto metody lze použít nejenom k dosažení cílů socialismu, ale je možné je použít i k dosažení dalších (velmi rozdílných) cílů. Z tohoto důvodu označuje výše zmíněné metody termínem „kolektivismus“ a socialismus považuje za zvláštní odrůdu kolektivismu (která se od ostatních odrůd odlišuje právě cílem, kterého chce dosáhnout).²⁷

Socialismus je však nejrozšířenější formou kolektivismu a podle mého názoru jsou kolektivistické metody spojovány zejména s ním. Z tohoto důvodu budu používat výraz „socialismus“ ve výše naznačeném smyslu – tj. k označení metod, které používá.

1.6. Obecně k funkcím vlastnického práva

Jaké funkce vlastnické právo plní? Nalézt odpověď na tuto otázku nám může pomoci, položíme-li si několik jiných otázek. Proč musí vlastnické právo existovat? Jaký má přesně smysl? Jaké pozitivní důsledky jsou spojeny s jeho existencí? Bez čeho by se lidé museli obejít, kdyby neexistovalo? Odpovědi na všechny tyto otázky nám umožní zodpovědět i otázku první.

S existencí vlastnického práva je spojena řada pozitivních důsledků. Tyto důsledky spočívají v tom, že vlastnické právo umožňuje např. účinnou ochranu životního prostředí, mírové soužití ve společnosti atd. Vlastnické právo tedy představuje

27 Hayek, F. A.: *Cesta k nevolnictví*, Občanský institut, Praha, 1991, str. 17 – 18.

nezbytný předpoklad pro to, aby se lidé mohli těšit z kvalitního životního prostředí, svobody atd. Tyto pozitivní důsledky představují funkce, které vlastnické právo plní. Samozřejmě nelze podat taxativní výčet všech funkcí vlastnického práva. V této práci se o to ani nebudeme snažit, ale pokusíme se nastínit ty nejdůležitější funkce, které vlastnické právo plní v těch nejdůležitějších oblastech. Další stránky této práce budou tedy pojednávat o funkcích, které vlastnické právo plní v následujících oblastech:

- život člověka (viz kapitola 2.)
- mírové soužití ve společnosti (viz kapitola 3.)
- blahobyt (viz kapitola 4.)
- životní prostředí (viz kapitola 5.)
- svoboda (viz kapitola 6.)
- diskriminace (viz kapitola 7.)²⁸

Zvláštní kategorii představuje sociální funkce vlastnického práva, o které pojednává kapitola 8.

Tato práce se nebude omezovat pouze na stručný výčet funkcí vlastnického práva bez vysvětlení všech souvislostí. Domnívám se, že k úplnému pochopení funkcí vlastnického práva je nezbytné podrobně popsat mechanismus, jakým je vlastnické právo plní, a uvést všechny důležité souvislosti.

Ještě než se pustíme do výkladu o jednotlivých funkcích vlastnického práva, je třeba uvést, že vlastnické právo může své funkce plnit pouze za určitých podmínek. Vlastnictví musí být přesným a jasným způsobem právně upraveno, musí být ze strany státu i jednotlivých lidí respektováno jako jedno ze základních práv člověka a musí být státními orgány chráněno před možnými útoky. Nebudou-li tyto podmínky splněny, plnění funkcí vlastnického práva bude vážně ohroženo.

²⁸ Pořadí, v jakém jsou oblasti uvedeny, nevyjadřuje jejich důležitost či důležitost funkcí, které v nich vlastnické právo plní.

2. Vlastnické právo jako předpoklad lidského života

Frédéric Bastiat při obhajobě vlastnického práva dochází k závěru, že člověk „nemůže žít, aniž by zaopatřoval své potřeby a své potřeby (...) nemůže zaopatřit jinak než prací, a pracovat nemůže, není-li si **jist**, že plody své práce bude moci použít k uspokojení svých potřeb.“²⁹ Vlastnické právo je podle něj tím, co dá člověku jistotu, že bude moci plody své práce použít k uspokojení svých potřeb. Tímto způsobem se snaží zdůvodnit, že vlastnické právo je dáno od Boha.

Otázkou, zda je vlastnické právo dáno od Boha či nikoliv, se zabývat nebudeme, ale pokusíme se zjistit, zda Frédéric Bastiat došel k správnému závěru. Z jeho obhajoby vlastnictví lze dovodit čtyři výroky:

1. Aby člověk mohl žít, musí uspokojovat své základní potřeby.
2. Aby člověk mohl uspokojovat své základní potřeby, musí pracovat.
3. Aby člověk mohl pracovat, musí si být jist, že výsledky své práce bude moci použít k uspokojení svých základních potřeb.
4. Aby si člověk mohl být jist, že výsledky své práce bude moci použít k uspokojení svých základních potřeb, musí existovat vlastnické právo.

ad 1. Člověk může žít pouze tehdy, bude-li uspokojovat své základní potřeby. Tyto základní lidské potřeby člověk uspokojí pomocí určitých věcí – jídla, vody, ošacení a obydlí (poslední dvě jmenované věci jsou nezbytné k ochraně před nepříznivými vnějšími vlivy – např. zimou).

ad 2. Věci nezbytné k uspokojení základních potřeb si může člověk obstarat svou vlastní prací, ale může je získat i jiným způsobem (může mu je např. někdo darovat). V každém případě však platí, že tyto věci jsou výsledkem lidské práce – šaty musí někdo ušít, obydlí postavit, vodu přinést, suroviny na přípravu jídla vypěstovat a jídlo uvařit. Aby tedy člověk mohl uspokojit své základní potřeby, musí on sám nebo někdo jiný pracovat.

ad 3. Pokud si je člověk jistý, že výsledky své práce bude moci použít k uspokojení svých potřeb (resp. k jakémukoliv zákonnému účelu, který si zvolí), je samozřejmě k práci motivován. Problém však nastává, pokud tuto jistotu nemá. Pokud

29 Bastiat, Frédéric: Vlastnictví a zákon. In *Frédéric Bastiat – Sborník textů č. 11/2001*, Centrum pro ekonomiku a politiku, Praha, říjen 2001, str. 63.

neexistují žádná pravidla, která by mu tuto jistotu dávala, člověk si je vědom možnosti, že bude o výsledky své práce připraven. Pokud na základě dostupných informací usoudí, že tato možnost je málo pravděpodobná, bude i tak k práci motivován. Pokud však bude stoprocentně přesvědčen, že jej o výsledky jeho práce někdo připraví (např. si bude vědom svých omezených schopností a síly nebo bude mít informace o tom, že se někdo na takovýto čin připravuje) motivován k práci podle mého názoru nebude. Pokud nebudou existovat pravidla, která by všem lidem dala výše zmíněnou jistotu, zcela určitě se najdou lidé, kteří budou přesvědčeni, že nebudou moci použít výsledky své práce k uspokojení svých potřeb. Jak vidíme, aby všichni lidé mohli pracovat, musí si být také všichni jisti, že budou moci použít výsledky své práce k uspokojení svých základních potřeb.

ad 4. Teď už je pouze třeba zodpovědět otázku, zda vlastnické právo je to, co lidem poskytuje tuto jistotu? Vlastnické právo je právní institut, který lidem dává oprávnění ovládat věci, které získali legálním způsobem (např. vyrobením). Všichni ostatní lidé jsou povinni nezasahovat do tohoto ovládání. Někteří lidé se i tak pokusí zmocnit se věcí jiných lidí a někteří dokonce i uspějí. Spolu s vlastnictvím však existují i pravidla poskytující ochranu vlastnickému právu proti takovýmto útokům. Podle mého názoru neexistuje žádný jiný způsob, jak lidem dát jistotu, že budou moci výsledky své práce použít k uspokojení svých potřeb nebo k jakémukoliv jinému zákonnému účelu, který si zvolí, než vlastnické právo.

Závěr, ke kterému Frédéric Bastiat dospěl, je tedy správný. Vlastnické právo tak představuje právní institut, jehož existence je nezbytná k tomu, aby člověk mohl žít.

3. Vlastnické právo a mír

Vlastnické právo představuje nezbytný předpoklad pro mírové soužití ve společnosti. Mír je možné obecně definovat jako „*absenci násilí a donucení*“³⁰. Vlastnické právo zajišťuje, že lidé při řešení určitého problému (viz dále) nepřikročí k násilí a donucení, ale budou používat nenásilné (mírové) prostředky.

Některé věci, které na světě existují, jsou vzácné. Jde o takové věci, kterých není dostatek pro používání všemi lidmi, kteří o to mají zájem.³¹ Jak vidíme, aby věc byla vzácná, musí být splněny dvě podmínky:

„*Věc musí být žádaná a dostupná v omezeném množství.*“³²

V současnosti jsou všechny věci (až na několik málo výjimek – viz dále) vzácné, což je dáno velkým množstvím lidí, kteří v současném světě žijí. V minulosti, kdy žilo méně lidí než dnes a hustota osídlení byla velmi řídká, však situace byla jiná. Hlavní komoditou tehdy byla půda, které bylo dostatek pro všechny lidi. Lidé ji z tohoto důvodu nepovažovali za vzácnou.³³

I v současné době lze nalézt věci, které nejsou vzácné. Jako příklad takových věcí uvádí Josef Šíma slunce, měsíc, hvězdy a nebe.³⁴ Důvodem, proč tyto věci nejsou vzácné, je skutečnost, že je může využívat kdokoliv bez omezení. Vzhledem k tomu, že v současnosti jsou případy věcí, které nejsou vzácné, výjimečné, lze právem říci, že vzácnost věcí je charakteristickým znakem současného světa.

Pokud věci nejsou vzácné, není tu ani nebezpečí, že by se lidé vzájemně dostávali do sporů ohledně jejich využívání a není tedy ani třeba žádných pravidel, která by určovala, kdo je oprávněn konkrétní věci využívat. Z tohoto důvodu se bude další část této kapitoly týkat pouze věcí, které jsou vzácné.

Věci, které jsou vzácné, nelze současně využívat všemi možnými způsoby. Pokud bude určitá věc využívána jedním člověkem k dosažení určitého cíle, nemůže ji zároveň využívat jiný člověk, aby dosáhl jiného cíle. Mezi těmito možnými způsoby využití vzácných věcí je nutné volit. Vzniká ovšem problém ohledně toho, kdo bude

30 Šíma, Josef: *Ekonomie a právo*, Nakladatelství VŠE v Praze Oeconomica, Praha, 2004, str. 45.

31 Tamtéž, str. 43 – 44.

32 Pipes, Richard: *Vlastnictví a svoboda*, Argo, Praha, 2008, str. 92.

33 Tamtéž.

34 Šíma, Josef: *Ekonomie a právo*, Nakladatelství VŠE v Praze Oeconomica, Praha, 2004, str. 43.

tuto volbu provádět, kdo bude rozhodovat o využívání jednotlivých věcí? Existují dva způsoby, jak tento problém vyřešit.

První způsob je násilného charakteru. V situaci, kdy neexistují žádná pravidla určující, kdo je oprávněn jednotlivé vzácné věci ovládat a tak rozhodovat o jejich využití, nelze totiž problém vyplývající ze vzácnosti věcí vyřešit žádným nenásilným (mírovým) způsobem. Lidé, kteří chtějí získat vzácné věci, aby je mohli použít pro své účely, spolu budou soupeřit a v tomto sporu bude možné zvítězit pouze silou. Zdá se, že uvedených skutečností si byli vědomi i Thomas Hobbes a většina jeho současníků, když zastávali názor, že v přirozeném stavu, kde nikdo nic nevlastní, soupeření o majetek vyvolává „válku všech proti všem“.³⁵

Jedině budou-li existovat jasná pravidla o tom, kdo je oprávněn jednotlivé vzácné věci držet, užívat, požívat a nakládat s nimi, bude možné předejít násilnému střetu mezi lidmi, kteří se snaží vzácné věci získat. Tzn., že jediným nenásilným (mírovým) způsobem, kterým je možné problém vyplývající ze vzácnosti věcí vyřešit, je právní institut vlastnictví. Ovládat vzácné věci již nebudou ti nejsilnější jedinci, kteří uspěli v násilném střetu, ale ti, kteří se stali v souladu s pravidly vlastníky vzácných věcí.

Většina lidí se tomuto stavu přizpůsobí, ale zcela určitě se najdou i jedinci, kteří nebudou respektovat pravidla určující, kdo vlastní jednotlivé vzácné věci, a kteří se budou snažit je získat násilím. Pro tento případ však již budou existovat pravidla upravující právní následky takových protiprávních jednání a právní prostředky na obranu proti takovým útokům (např. žaloba na vydání věci).

35 Pipes, Richard: *Vlastnictví a svoboda*, Argo, Praha, 2008, str. 46.

4. Vlastnické právo a blahobyt

Vztah mezi vlastnickým právem a blahobytem (bohatstvím) má mimořádný význam. Vlastnické právo totiž představuje nezbytný předpoklad pro zvýšení blahobytu lidí. Uvedenou skutečnost potvrzují i závěry Richarda Pipesa – významného historika a profesora na Harvardově univerzitě:

„Dějiny odhalují úzký vztah mezi vlastnictvím a blahobytem. Ukazuje se, že hlavní důvod vzestupu Západu na vrchol ekonomické převahy ve světě spočívá v instituci vlastnictví, která tam vznikla a plně se rozvinula. (...) země, které dokáží nejlépe zaručit ekonomickou nezávislost včetně soukromých vlastnických práv, jsou fakticky i bez výjimky nejbohatší. (...) To platí nejen pro evropské státy, ale i pro Japonsko, Jižní Koreu, Hongkong, Chile a Tchaj-wan. Naopak země, v nichž je úroveň vlastnických práv a tržní svobody nejnižší (například Kuba, Somálsko a Severní Korea), jsou nejchudší.“³⁶

Nejprve se pokusím vymezit, v čem blahobyt (bohatství) spočívá, tzn., co si lze pod výrazem „blahobyt“ představit, a následně se pokusím vysvětlit, jakým způsobem vlastnické právo blahobyt ovlivňuje.

4.1. Blahobyt

Blahobyt člověka je třeba chápat v subjektivním smyslu. Lidé nejsou stejní – různí se ve svých potřebách, v užitku, jaký jim přinášení jednotlivé věci a tedy i v hodnotě, jakou jim přisuzují. Zvyšování blahobytu nelze posuzovat podle nějakého objektivního kritéria. Nelze např. říci, že zvýšila-li se díky rostoucí produktivitě práce produkce statků o 10%, znamená to automaticky zvýšení blahobytu lidí o 10%. Může jít o statky, o které lidé nemají zájem, protože je nemohou použít k uspokojení svých potřeb. Takovýto případ by neznamenal, že se lidé mají lépe (že došlo ke zvýšení jejich blahobytu). Budu-li hovořit o zvýšení blahobytu, budu mít na mysli, že jsou potřeby lidí uspokojovány lépe, než byly uspokojovány v minulosti.

³⁶ Pipes, Richard: *Vlastnictví a svoboda*, Argo, Praha, 2008, str. 284 – 285.

Je třeba také dodat, že další část textu nebude pojednávat o „společenském blahobytu“ či „blahobytu společnosti“, protože tyto výrazy nemají zcela jasný smysl a např. Jiří Kinkor je považuje za iracionální.³⁷ Další část textu se bude zabývat tím, jakým způsobem existence vlastnického práva umožňuje jednotlivým lidem zvýšit svůj blahoby, tj. jak jim umožňuje lépe uspokojovat své potřeby.

4.2. Směna

Pojetí směny v ekonomické literatuře vykazuje z hlediska práva a právní teorie určitou vadu. Např. Lubomír Mlčoch, představitel tzv. institucionální ekonomie, na směnu pohlíží následujícím způsobem:

„(...) účastníci směny se scházejí na trhu vybaveni statky, jimiž jsou oprávněni disponovat, k nimž mají vlastnická práva, a proces směny, který nastane, je vlastně směnou jejich vlastnických práv ke statkům.“³⁸

Ekonomie za statky považuje zboží a služby. Směnou statků je tak transakce spočívající v přenechání zboží nebo v poskytnutí služby za úplatu. Předmětem vlastnického práva však může být pouze zboží, služba předmětem vlastnictví podle platného práva být nemůže (viz kapitola 1.1.1.). Z hlediska práva se tak uvedené vysvětlení směny statků jako „*směny vlastnických práv ke statkům*“ týká pouze směny zboží (uskutečněné na základě kupní smlouvy či smlouvy směnné).

Lubomír Mlčoch dále dodává, že „*vlastnictví (...) předchází směnu, logicky i historicky*“.³⁹ Tento závěr lze považovat za správný, ale i v tomto případě je možné nalézt určité výjimky.

Směna statků může mít pět variant – zboží za peníze, zboží za zboží, služba za peníze, služba za zboží a služba za službu. Při první a druhé variantě dochází k oboustrannému převodu vlastnického práva, při třetí a čtvrté variantě dochází alespoň k jednostrannému převodu vlastnictví, ale při poslední variantě k převodu vlastnického práva vůbec nedochází. Pokud jde však o poslední variantu směny, služba může v tomto případě spočívat i v tom, že určitá soukromá osoba pronajme jiné osobě něco, co má ve

37 Viz Kinkor, Jiří: *Trh a stát*, Nakladatelství Svoboda, Praha, 1996, str. 18.

38 Mlčoch, Lubomír: *Institucionální ekonomie*, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha, 2005, str. 55.

39 Tamtéž.

svém vlastnictví (např. jí pronajme pokoj ve svém domě a úplata bude spočívat v tom, že se nájemce bude starat o vlastníkovu zahradu).

Směňovány nejsou pouze statky. Směna se může týkat i výrobních prostředků, které se následně používají k produkci statků. U výrobních prostředků je situace podobná jako u statků. Předmětem vlastnického práva může být pouze půda a kapitál, práce předmětem vlastnictví podle platného práva být nemůže (viz kapitola 1.1.1.). I zde může mít směna několik variant. Při některých variantách bude docházet k oboustrannému převodu vlastnictví, při některých alespoň k jednostrannému převodu a v jednom případě k převodu vlastnického práva vůbec nedojde (práce za práci).

Jak vyplývá z předchozích dvou odstavců, ve velké většině případů hraje vlastnické právo v rámci směny svou úlohu. Vzhledem k tomu, že ve skutečném světě se směna téměř vždy uskutečňuje prostřednictvím peněz, lze případy směny, v rámci kterých na vlastnickém právu nezáleží, považovat za vzácné výjimky. Existence vlastnictví tedy skutečně předchází směnu (představuje nezbytný předpoklad pro její uskutečnění) – nejprve musí k určité věci existovat vlastnické právo, aby jej vlastník mohl převést na jinou osobu nebo aby mohl věc pronajmout.

Charakteristickým znakem směny je dobrovolnost. To znamená, že ke směně přistupují oba její účastníci na základě dobrovolného rozhodnutí a bez jakéhokoli donucení. Důvodem této skutečnosti je, že směna se může uskutečnit pouze tehdy, bude-li její výsledek pro obě strany výhodný (tzn., budou-li si obě strany cenit více toho, co směnou získají než toho, čeho se vzdají). Může to, co směnou získám, lépe uspokojit mé potřeby než to, čeho se vzdám? Cením si toho tedy více? Takovéto otázky si pravděpodobně položí člověk, který se bude rozhodovat, zda uskuteční směnu. Pokud obě strany směny odpoví kladně, znamená to, že směna je oboustranně výhodná a není tak třeba žádného donucení, aby k ní došlo. Jak vidíme, směna umožňuje oběma účastníkům zvýšit jejich blahobyť – umožňuje jim získat něco, co bude lépe uspokojovat jejich potřeby než to, čeho se vzdají.⁴⁰

Podle Milтона Friedmana bývá tvrzení o oboustranné prospěšnosti směny často popíráno, sám jej však považuje za pravdivé:

40 Urban, Jan: *Teorie národního hospodářství*, ASPI Publishing, Praha, 2006, str. 68 a Urbanová, Tereza, Šíma, Josef: *Tržní přístup k ochraně životního prostředí*, Nakladatelství VŠE v Praze Oeconomica, Praha, 2004, str. 12.

„(...) z ekonomické transakce mají prospěch obě strany za předpokladu, že se jedná o vzájemně dobrovolnou transakci a že obě strany jsou informovány.“⁴¹

Aby co největší počet lidí mohl prostřednictvím směny zvýšit svůj blahobyť, je třeba, aby pro uskutečnění směny existoval co nejširší prostor a mohlo tak docházet k co největšímu počtu směn. Tato podmínka je splněna v tržním systému. V systému, kde existuje velké množství soukromých vlastníků, kterým stát žádným způsobem nebrání využívat svých vlastnických oprávnění, jsou možnosti pro směnu větší než v systému socialistickém.

4.3. Dělbba práce

V předchozí kapitole jsme došli k závěru, že směna umožňuje zvýšit blahobyť všem jejím účastníkům. V této kapitole si ukážeme, jaká je souvislost mezi vlastnickým právem a dělbou práce a jakým způsobem ke zvyšování blahobytu dělbba práce přispívá.

Dělbba práce spočívá v tom, že každý člověk se specializuje pouze na určitou činnost – např. na výrobu jen jednoho druhu zboží. Každý člověk má však řadu potřeb, které jsou rozmanité, tzn., že není schopen je uspokojit pouze pomocí toho druhu zboží, na jehož výrobu se specializuje. Je tedy nucen toto zboží následně směňovat s jinými lidmi za jiné zboží či služby, aby tak uspokojil své potřeby. Jak vidíme, lze dělbba práce realizovat pouze tehdy, je-li možné uskutečnit směnu. Jen pokud jednotliví lidé budou vědět, že mohou výsledky své práce směňovat s jinými lidmi, budou se specializovat pouze na určitou činnost. V opačném případě (kdyby směna nebyla možná) by lidé k dělbbě práce vůbec nepřistoupili a prováděním řady různých činností by se snažili uspokojit všechny své potřeby.

Možnost uskutečnit směnu je tedy nutnou podmínkou pro dělbba práce. Z uvedeného a ze skutečnosti, že existence vlastnického práva je nutnou podmínkou pro uskutečnění směny, vyplývá, že existence vlastnického práva je také nutnou podmínkou pro dělbba práce. Na tomto místě je však nezbytné uvést, že vlastnické právo a možnost uskutečnit směnu (smluvní svoboda) nejsou dvě oddělené věci, nýbrž že možnost uskutečnit směnu je nedílnou součástí vlastnického práva:

41 Friedman, Milton: *Kapitalismus a svoboda*, Liberální institut, Praha, 1993, str. 24.

„Právo soukromých stran uzavírat závazné smlouvy představuje jeden z hlavních znaků vlastnických práv.“⁴²

Vlastnické právo tedy lidem umožňuje, aby vstupovali do smluvních vztahů (uskutečňovali směnu) a realizovali dělbu práce.

Díky dělbě práce je možné ze stejného množství výrobních prostředků vyprodukovat větší množství zboží a služeb. Dělbba práce totiž zvyšuje produktivitu práce. Rozdělí-li se např. pět různých činností mezi pět lidí na základě jejich schopností (tzn., že každý bude provádět pouze tu činnost, kterou umí nejlépe), výsledek jejich práce bude větší než, kdyby každý z nich prováděl všech pět činností. Názorným způsobem to vyjádřil již Adam Smith ve svém *Bohatství národů*, když popisoval továrnu na špendlíky.⁴³

Důležité však je, že specializace činností se vyplatí, i když jeden člověk bude nejlepší ve všech uvažovaných činnostech. V takovém případě by se měl zaměřit na tu činnost, ve které je komparativně nejproduktivnější. Ekonomická teorie to nazývá principem komparativní výhody.⁴⁴

Díky nárůstu produktivity práce mají lidé k dispozici větší množství zboží a služeb a mohou tak prostřednictvím směny uspokojit více potřeb než dříve. Dělbba práce tak podporuje zvyšování blahobytu, ke kterému dochází pomocí směny. To vše je možné jen díky vlastnickému právu. Bez vlastnického práva by nebylo možné provádět směnu a dělbu práce a lidé by se tak museli spokojit s mnohem horším uspokojováním svých potřeb.

4.4. Ekonomická kalkulace

Lidé mají neomezené množství potřeb. Tyto potřeby však nejsou stejné. Liší se stupněm své naléhavosti – v určitém okamžiku lidé upřednostňují uspokojení jedné potřeby před uspokojením potřeby jiné. Výrobní prostředky, pomocí kterých je možné tyto potřeby uspokojit, se naproti tomu na světě vyskytují pouze v omezeném množství. Nemohou být tedy použity k uspokojení všech potřeb, které lidé mají. Racionální řešení

42 Pipes, Richard: *Vlastnictví a svoboda*, Argo, Praha, 2008, str. 259.

43 Viz Smith, Adam: *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*, Liberální institut, Praha, 2001, str. 7 – 8.

44 Viz Boaz, David: *Liberalismus v teorii a politice*, Liberální institut, Praha, 2002, str. 167.

tohoto problému vyžaduje, aby se výrobní prostředky použily k uspokojení těch potřeb, které lidé v daném okamžiku pociťují jako nejnaléhavější.

Ve snaze uspokojit naléhavé potřeby, budou podnikatelé např. vyrábět určité zboží. V některých případech se může stát, že jej bude možné vyrobit různými způsoby, které se však budou lišit svou nákladností. Měl by být samozřejmě použit ten způsob, který bude nejméně nákladný (tj. ten způsob, při kterém budou výrobní prostředky využívány nejhospodárněji).

Ale jak podnikatelé zjistí, které potřeby lidé pociťují jako nejnaléhavější a který z možných způsobů využití výrobních prostředků je nejhospodárnější?⁴⁵ Odpověď na tuto otázku je velmi jednoduchá: „Pomocí ekonomické kalkulace.“ Pomocí ekonomické kalkulace lze totiž zjistit, jaké spotřební statky by se měly produkovat, v jaké kvalitě, v jakém množství a jakým způsobem, aby tak mohly být nejhospodárnějším způsobem uspokojeny nejnaléhavější lidské potřeby.

V kapitole o vztahu vlastnického práva a organizace národního hospodářství (kapitola 1.5.) jsme si již v základních rysech charakterizovali kapitalistický hospodářský systém. V této kapitole se k němu vrátíme a vysvětlíme si, proč má tak velký význam pro blahobyt lidí.

Kapitalismus je hospodářský systém, jehož podstatou je existence svobodného trhu založeného na soukromém vlastnictví. K existenci svobodného trhu je tedy třeba, aby stát žádným způsobem neomezoval právo soukromých osob nabývat majetek, ať už se jedná o spotřební statky nebo o výrobní prostředky – tak bude umožněna existence soukromého vlastnictví. Důležité je, aby vlastnické právo, které soukromé osoby mají, nebylo soukromým vlastnictvím pouze podle označení, ale aby se jednalo o plné vlastnické právo, jehož pojmovým znakem je svoboda volby, jak s předmětem vlastnictví naložit. V takovém případě by se mohli soukromí vlastníci svobodně rozhodnout, jakým způsobem využijí svá vlastnická oprávnění. Pro náš výklad je důležité, že by mohli podle své vůle disponovat s majetkem, který je předmětem jejich vlastnictví, a tak uskutečnit směnu. Účastníci směny by tak nebyli ze strany státu omezováni a záleželo by pouze na jejich dohodě, jak bude směna mezi nimi v konkrétním případě vypadat a zda k ní vůbec dojde.

Na svobodném trhu tak přirozeně dochází k velkému počtu směn. Trh je vlastně abstraktní vyjádření procesu směny. Podle toho, čeho se směna týká, lze rozlišit dva

45 Ekonomie si je tohoto problému samozřejmě vědoma. Viz Mises, Ludwig von: *Byrokracie*, Liberální institut, Praha, 2002, str. 54.

základní trhy. Na trhu výrobních prostředků získávají podnikatelé potřebné výrobní prostředky za ceny, na kterých se dohodli se svými partnery. Na trhu spotřebních statků podnikatelé prodávají statky za ceny, na kterých se dohodli se spotřebiteli. Vzhledem k tomu, že směna se téměř vždy uskutečňuje prostřednictvím peněz, jsou i ceny vzniklé na těchto trzích (tzv. tržní ceny) vyjádřeny v peněžních jednotkách.

Podnikatelé podnikají, protože chtějí dosáhnout zisku. Zisku mohou dosáhnout pouze tehdy, budou-li výnosy jejich podnikatelské činnosti vyšší než její náklady. Provádění tohoto srovnání až po uskutečnění podnikatelské činnosti (např. po výrobě a prodeji zboží) by samozřejmě nemělo žádný smysl. Toto srovnání je třeba provádět před realizací podnikatelského plánu. A to je právě podstatou ekonomické kalkulace – ekonomickou kalkulací nazýváme porovnávání předpokládaných nákladů a výnosů podnikatelského plánu. Náklady představují cenu, kterou budou podnikatelé nuceni na trhu výrobních prostředků zaplatit za potřebné výrobní prostředky – tedy tržní cenu těchto prostředků. Výnosy představují cenu, kterou mohou podnikatelé podle rozumného očekávání obdržet na trhu spotřebních statků za prodej těchto statků – tedy jejich tržní cenu. Vzhledem k tomu, že tržní ceny jsou vyjádřeny v penězích, provádí se i ekonomická kalkulace pomocí peněžních jednotek. Tato skutečnost je velmi důležitá. Kdyby nebylo možné vyjádřit náklady a výnosy pomocí stejných jednotek, nebyla by ekonomická kalkulace vůbec možná:

„Kalkulace je možná jen tehdy, když převedeme všechny příslušné statky na peníze. Jistě, peněžní propočty mají své nedokonalosti a hrubé nedostatky, ale nemůžeme je nahradit ničím lepším (...) Zřekneme-li se jich, bude každá kalkulace úplně zmařena.“⁴⁶

Jak vidíme, provádět ekonomickou kalkulaci je možné pouze tehdy, existuje-li soukromé vlastnictví výrobních prostředků (půdy a kapitálu). Soukromé vlastnictví tohoto majetku umožňuje vznik svobodného trhu výrobních prostředků, jehož existence následně vede ke vzniku svobodného trhu spotřebních statků. Na těchto trzích bude uskutečňována směna, což umožní vznik tržních cen výrobních prostředků a spotřebních statků. A tržní ceny výrobních prostředků a spotřebních statků podnikatelé použijí při ekonomické kalkulaci.

⁴⁶ Mises, Ludwig von: *Liberalismus*, Liberální institut, Centrum liberálních studií, Ekopress, s.r.o., Praha, 1998, str. 67 – 68.

Ekonomická kalkulace podnikateli tedy odpoví na otázku, zda mu jeho podnikatelský plán přinese zisk či ztrátu. Bude-li výsledkem ekonomické kalkulace ztráta (náklady budou vyšší než výnosy), může to mít dvě příčiny:

1. Potřeby, které by měl daný statek uspokojovat, lidé nepocítí jako naléhavé. To vede k tomu, že lidé daný statek na trhu málo poptávají a jeho tržní cena je nižší než tržní cena výrobních prostředků, které by podnikatel na produkci spotřebního statku použil.
2. Potřeby, které by měl daný spotřební statek uspokojovat, lidé sice pocítí jako naléhavé, ale podnikatel by při jeho produkci výrobní prostředky použil nevhodným způsobem, takže jejich cena by byla vyšší než tržní cena spotřebního statku.⁴⁷

Budou-li podle ekonomické kalkulace výnosy vyšší než náklady, podnikatel bude vědět, že jeho podnikatelský plán bude ziskový. Ziskovost podnikatelského plánu bude výsledkem dvou okolností – spotřební statek bude sloužit k uspokojení nejnaléhavějších lidských potřeb a podnikatel na jeho produkci využije výrobní prostředky hospodárným způsobem. V takovém případě podnikatel produkci spotřebního statku zahájí. Lidem tak umožní, aby na trhu získávali spotřební statek, který mohou použít k uspokojení nejnaléhavějších potřeb. Navíc díky hospodárnému využití výrobních prostředků budou náklady nízké a podnikatel bude schopen snížit cenu spotřebního statku. Lidé tak na nákup statku použijí menší množství peněžních prostředků a budou mít možnost za zbylé peníze nakoupit jiné spotřební statky, které použijí k uspokojení svých dalších potřeb.

Jak vidíme, základem výše popsaného zvyšování blahobytu lidí, je vlastnické právo. Jeho existence a možnost, aby vlastníky výrobních prostředků byly soukromé osoby, vede k tomu, že jsou produkovány spotřební statky, které zajistí mnohem lepší uspokojování lidských potřeb.

A právě vlastnického práva se týká důvod, proč v socialistickém hospodářském systému není produkce takových spotřebních statků možná:

⁴⁷ Viz tamtéž, str. 65.

„Neuskutečnost všech systémů socialismu a centrálního plánování je třeba spatřovat v neproveditelnosti jakéhokoli druhu ekonomické kalkulace za podmínek, ve kterých neexistuje soukromé vlastnictví výrobních prostředků, a tudíž ani tržní ceny těchto faktorů.“⁴⁸

Vzhledem k tomu, že v systému centrálně plánovaného hospodářství jsou výrobní prostředky ve veřejném vlastnictví, neexistují svobodné trhy výrobních prostředků a spotřebních statků. Stát tak nemá k dispozici tržní ceny výrobních prostředků a spotřebních statků a nemůže provést ekonomickou kalkulaci. Kvůli tomu není stát schopen zjistit, jaké spotřební statky by měl produkovat, v jakém množství a kvalitě, aby tak byly uspokojeny nejnaléhavější lidské potřeby. Navíc není schopen určit, který z možných způsobů produkce statků je nejehospodárnější a z tohoto důvodu dochází k obrovskému plýtvání.

Z uvedeného vyplývá, že socialistický ekonomický systém ke zvyšování blahobytu lidí nepřispívá. Právě naopak:

„Spor mezi tržním řádem a socialismem není ničím jiným než otázkou přežití. Kdybychom šli cestou socialistické morálky, byla by většina současného lidstva zničena a ze zbytku většina ožebračena.“⁴⁹

48 Mises, Ludwig von: *Byrokracie*, Liberální institut, Praha, 2002, str. 54.

49 Hayek, F. A.: *Osudná domýšlivost*, Sociologické nakladatelství, Praha, 1995, str. 12.

5. Vlastnické právo a životní prostředí

Na vlastnické právo je možné pohlížet jako na institut, který se může velmi dobře uplatnit v rámci ochrany životního prostředí. V tomto smyslu tak existence vlastnického práva, možnost, aby jeho subjektem byly soukromé osoby a rozšíření předmětu vlastnictví i do oblasti životního prostředí představuje nezbytný předpoklad pro účinnou ochranu životního prostředí.

Nejprve vysvětlím, z jakého důvodu dochází k problémům s životním prostředím, a následně přistoupím k vysvětlení způsobu, jakým může vlastnické právo tyto problémy řešit.

5.1. Společné vlastnictví

V kapitole 1.3. jsme se již tohoto tématu letmo dotkli. Systém společného (kolektivního) vlastnictví jsme si vymezili jako systém, v rámci kterého neexistuje žádná osoba, která by byla z pozice vlastníka určité věci oprávněna zabránit všem ostatním osobám v jakémkoliv působení na tuto věc. Důvodem neexistence takové osoby mohou být dvě skutečnosti. První skutečnost spočívá v tom, že společný zdroj není vůbec předmětem vlastnického práva a druhá skutečnost spočívá v tom, že společný zdroj sice je předmětem vlastnického práva, ale to je omezeno. Vlastník tak nemá možnost ostatní vyloučit z užívání zdroje, který je předmětem jeho vlastnického práva. Společné zdroje jsou tak využívány velkým množstvím osob.

Systém společného vlastnictví je možné dále rozdělit na systém neomezeného (právně neregulovaného) společného vlastnictví a systém omezeného (právně regulovaného) společného vlastnictví.⁵⁰

Jak jsem již uvedl výše, společné zdroje využívá velké množství osob. V některých případech se může stát, že i přes tuto skutečnost bude určitého společného

⁵⁰ Toto rozdělení společného vlastnictví na neomezené a omezené vychází z práce: Dales, John Harkness: Vlastnictví jako styčná plocha. In Šauer, Petr, Livingston, Marie (ed.): *Ekonomie životního prostředí a ekologická politika*, Nakladatelství a vydavatelství litomyšlského semináře, Praha, 1996.

zdroje dostatek pro všechny osoby, které mají zájem jej využívat. Budou-li tedy jednotlivé osoby společný zdroj využívat, nijak tím nebudou ostatní osoby omezovat v tom, aby zdroj také využívaly. V takovéto situaci není třeba, aby bylo využívání společného zdroje jakkoliv právně upraveno. Absence právní úpravy vede k tomu, že není možné v jeho využívání nikomu bránit způsobem souladným s platným právem (samozřejmě si lze představit nějaký násilný způsob). Není-li tedy využívání společného zdroje právně regulováno, jedná se o systém neomezeného společného vlastnictví.

Později (jak dále uvidíme) se však objeví určitý problém spočívající v tom, že využíváním společného zdroje bude ostatním osobám omezena možnost, aby jej také využívaly způsobem, jakým si přejí. Tento problém bude možné vyřešit mimo jiné právní úpravou využívání daného zdroje. Bude-li využívání společného zdroje právně upraveno, bude možné určité osoby z využívání vyloučit, nebudou-li vyhovovat stanoveným podmínkám. Je důležité si uvědomit, že orgány státu, které stanoví podmínky využívání, budou kontrolovat jejich dodržování a v případě jejich porušení budou jednotlivým osobám bránit ve využívání společného zdroje, tak budou činit nikoliv z pozice vlastníka společného zdroje, ale z pozice vykonavatele donucovací moci státu. Je-li využívání společného zdroje právně regulováno, jedná se o systém omezeného společného vlastnictví.

Jak jsem již uvedl výše, společné zdroje lze rozdělit do dvou skupin:

1. První skupinu představují společné zdroje, které nejsou nikým vlastněny. Tato skupina nás zajímá více než druhá, protože má vztah k životnímu prostředí. Je možné sem zahrnout některé složky životního prostředí – např. ovzduší, vodu, volně žijící živočichy (v další části textu je budu označovat také jako přírodní zdroje).
2. Druhou skupinu představují společné zdroje, které jsou někým vlastněny. Do této skupiny je možné zařadit např. pozemní komunikace. V České republice se v případě pozemních komunikací jedná o systém omezeného společného vlastnictví. Podmínky, za kterých lze pozemní komunikace užívat, stanoví zákon

o pozemních komunikacích a další právní předpisy.

Přirozeně se nabízí otázka, jestli je nezbytné, aby systém společného vlastnictví vůbec existoval? Nemohou snad být všechny věci součástí systému odděleného vlastnictví? Pozemní komunikace jako součást systému odděleného vlastnictví si představit lze (lze si také představit, že by byly předmětem soukromého vlastnictví a v rámci své podnikatelské činnosti by je provozovala soukromá osoba). Ale např. u vody či vzduchu je to poněkud obtížnější. V souvislosti s těmito složkami životního prostředí lze na výše vznesené otázky samozřejmě nalézt různé odpovědi. Např. podle názoru J. H. Dalese jsou tyto složky způsobilé být pouze součástí systému společného vlastnictví. Jeho argumentace se týká fyzikální charakteristiky vody a vzduchu (tj. skutečnosti, že jde o zdroje přirozeně pohyblivé na povrchu země), která vede k tomu, že není možné oddělit část daného zdroje od jiné a zajistit tak jeho výlučné užívání.⁵¹ Někteří autoři však zastávají názor zcela jiný. Podle nich i vzduch či voda mohou být součástí systému odděleného vlastnictví a v rámci něj předmětem soukromého vlastnictví. Tento způsob nahlížení na problém je typický pro tzv. tržní přístup k ochraně životního prostředí (viz kapitola 5.3.).

Jak jsem již uvedl výše, neomezené společné vlastnictví způsobuje určitý problém. Při využívání zdrojů ve společném vlastnictví může dojít k tomu, že společné zdroje budou poškozeny nebo dokonce zničeny. Ke zničení společného zdroje může dojít např. vyčerpáním daného zdroje či jeho neodstranitelným znečištěním. V ekonomii se tento problém označuje jako tzv. tragédie obecní pastviny. Jako otec tohoto konceptu bývá obvykle uváděn Garrett Hardin, ale stejný mechanismus přesně popsal o více jak deset let před ním již Scott Gordon a o více než desetiletí před Gordonem tento jev vysvětlil (a uvedl jej do širších souvislostí) Ludwig von Mises.⁵²

Hardin si vzal za příklad obecní pastvinu, která je všem volně přístupná (jakýkoliv pastevec jí může využívat bez omezení). Každý racionálně uvažující

51 Tamtéž, str. 54 – 55.

52 Šíma, Josef: *Ekonomie a právo*, Nakladatelství VŠE v Praze Oeconomica, Praha, 2004, str. 60 – 61.

pastevec se snaží maximalizovat svůj zisk. Rozhoduje-li se, zda přidá do svého stáda další zvíře, musí vzít v úvahu náklady a výnosy svého rozhodnutí. Přidáním dalšího zvířete do svého stáda získá dodatečné výnosy prodejem dalšího kusu. Náklady tohoto přidání spočívají v dodatečném spásání. Vzhledem k tomu, že náklady na přidání dalšího zvířete jsou rozděleny na všechny pastevece, jsou u pastevece, který se o využívání obecní pastviny rozhoduje, náklady nižší než výnosy (pastevec tedy dosáhne zisku). Takže racionálně uvažující pastevec nevyhnutelně dojde k závěru, že jedinou rozumnou možností pro něho je přidat do svého stáda další zvíře. Problém spočívá v tom, že před tímto rozhodnutím stojí pastevec opakovaně a vždy dojde ke stejnému závěru – bude tedy znovu a znovu přidávat další zvíře. Problém se však komplikuje tím, že před stejným rozhodnutím stojí i další pastevcí a ti z nich, kteří uvažují racionálně, dojdou ke stejnému závěru. Pokud budou pastevcí pastvinu využívat tímto způsobem (tj. nadměrně – budou pást příliš velké množství zvířat), pastvina bude vyčerpána (dojde k jejímu zničení).⁵³

Existují dva možné způsoby, jak vyřešit tragédii obecní pastviny. Prvním způsobem je zavedení omezeného společného vlastnictví namísto neomezeného společného vlastnictví. To znamená, že nějaký autoritativní subjekt (např. stát) právně upraví využívání zdroje ve společném vlastnictví. Druhý možný způsob spočívá v tom, že společné zdroje se stanou součástí systému odděleného vlastnictví a v rámci něj budou o jejich využívání rozhodovat soukromé osoby – tj. stanou se předmětem soukromého vlastnictví.

K tragédii obecní pastviny může dojít i v oblasti životního prostředí. To vyplývá ze skutečnosti, že za zdroje ve společném vlastnictví je třeba považovat i některé složky životního prostředí – např. vodu, ovzduší, volně žijící živočichy. Může docházet k nadměrnému lovení volně žijících živočichů, což může vést až k vyhubení některých živočišných druhů. V případě vody se může vyskytnout nedostatek kvalitní vody v důsledku plýtvání s vodou nebo v důsledku jejího znečišťování. I vypouštění toxických

53 Hardin, Garrett: Tragika principu společného vlastnictví. In Šauer, Petr, Livingston, Marie (ed.): *Ekonomie životního prostředí a ekologická politika*, Nakladatelství a vydavatelství litomyšlského semináře, Praha, 1996, str. 48 – 49.

látek do vzduchu je třeba považovat za určitý způsob jeho využívání, který ostatním osobám znemožňuje využívat jej v původní kvalitě. Ludwig von Mises v této souvislosti píše následující:

„Jiný příklad nabízejí již zmíněné případy, kdy existuje nevlastněná půda a každý si může přivlastnit její plody. Pokud kdokoli může získat přírodní zdroje – dřevo a zvěř v lesích, nerostné zdroje v zemi, ryby ve vodách – pak bude docházet k drancování. Nikdo není zodpovědný za újmu, ke které dojde zničením těchto zdrojů. Budou káceny lesy, aniž by se někdo postaral o jejich novou výsadbu, zvěř a ryby budou loveny do té míry, že jejich potomstvo bude ohroženo nebo zničeno.“⁵⁴

I v této oblasti lze tragédii obecní pastviny vyřešit uvedenými způsoby. Využívání životního prostředí a jeho jednotlivých složek může být státem právně upraveno. Druhou možností je, že se dané složky stanou předmětem soukromého vlastnictví a bude tak umožněno volné působení trhu i v této oblasti (na tomto řešení problémů s životním prostředím staví tzv. tržní přístup k ochraně životního prostředí).

Na poškozování životního prostředí (ať už ve formě znečišťování vody či vzduchu nebo ve formě nadměrného lovu volně žijících živočichů) i na tragédii obecní pastviny obecně lze nahlížet jako na projev negativní externality. O negativní externalitu jde tehdy, jestliže určitý subjekt sledující svůj vlastní zájem nepříznivě ovlivňuje svou činností své okolí a není nucen nést veškeré náklady své činnosti.⁵⁵ Na problém externalit (negativních i pozitivních) nabízí ekonomie dva léky shodné s řešeními tragédie obecní pastviny – soukromé vyjednávání (jehož podmínkou je, aby zdroje, kterých se má týkat, byly v soukromém vlastnictví) a zásah státu.

54 Mises, Ludwig von: *Nationaloekonomie*, Philosophia Verlag, 1940, cit. v Šíma, Josef: *Ekonomie a právo*, Nakladatelství VŠE v Praze Oeconomica, Praha, 2004, str. 61.

55 Urban, Jan: *Teorie národního hospodářství*, ASPI Publishing, Praha, 2006, str. 465.

5.2. Státní politika životního prostředí

Hlavní proud ekonomie nahlíží na problematiku negativních externalit jako na selhání trhu. Podle něj může být toto selhání napraveno zásahem státu, kdy stát určitým způsobem právně upraví využívání přírodního zdroje, který je ve společném vlastnictví, čímž dojde k omezení jeho využívání. Státní politika v této oblasti může spočívat v regulaci (stanovení příkazů či zákazů), daních či poukázkách na znečištění.

5.3. Tržní přístup k ochraně životního prostředí

Tržní přístup k ochraně životního prostředí (Free Market Environmentalism) naproti tomu představuje ekonomický směr, který negativní externality v podobě poškozování životního prostředí nepovažuje za selhání trhu, po kterém má následovat zásah státu. Naopak problémy s životním prostředím podle něj vznikají právě proto, že trh v oblasti životního prostředí nemůže působit.

Tržní přístup k ochraně životního prostředí navazuje na tzv. novou ekonomii přírodních zdrojů (New Resource Economics) a vychází z poznatků zejména F. A. Hayeka, R. Coase a J. Buchanana.⁵⁶

Tržní přístup k ochraně životního prostředí pohlíží na životní prostředí a jeho jednotlivé složky jako na jakékoliv jiné statky a aplikuje na ně základní ekonomické principy (viz kapitola 4.). Aby vůbec něco takového bylo možné, je třeba, aby přírodní zdroje byly předmětem soukromého vlastnictví. Následně bude na trhu uskutečňována směna týkající se přírodních zdrojů a v rámci ní mohou být vlastnická práva k těmto zdrojům převáděna. Směna povede k vytvoření tržních cen přírodních zdrojů a tržní ceny (které poskytují informaci o tom, zda jsou jednotlivé přírodní zdroje, např. čisté ovzduší, poptávané či nikoliv) umožní podnikatelům provádět ekonomickou kalkulaci. Provádění ekonomické kalkulace zajistí, že životní prostředí a jeho jednotlivé složky budou využívány způsobem, po kterém je největší poptávka (tedy způsobem, který lidé

⁵⁶ Urbanová, Tereza, Šíma, Josef: *Tržní přístup k ochraně životního prostředí*, Nakladatelství VŠE v Praze Oeconomica, Praha, 2004, str. 22.

nejvíce oceňují).

Jak vidíme, tržní přístup k ochraně životního prostředí vychází z toho, že i přírodní zdroje mají pouze tu hodnotu, jakou jim dávají jednotliví lidé (subjektivní hodnotu), že nemají žádnou „vnitřní“ hodnotu, která na lidech nezávisí (objektivní hodnotu). Z uvedeného vyplývá, že životní prostředí by bylo chráněno pouze tehdy, pokud by lidé chtěli, aby bylo chráněno (byla-li by po kvalitním životním prostředí poptávka). Někteří lidé se mohou obávat, že by to vedlo k určitým problémům. Např. by se mohli obávat, že poptávka po čistém vzduchu bude příliš nízká a v důsledku toho nebude čistotu vzduchu zajišťovat za účelem dosažení zisku žádný podnikatel. Podle mého názoru by takováto úvaha byla chybná. Poptávka po kvalitním životním prostředí určitě není zanedbatelná (v České republice to může dokládat skutečnost, že v posledních volbách do Poslanecké sněmovny se do ní poprvé dostala i Strana zelených). Ochrana životního prostředí by tak podnikatelům poskytovala řadu ziskových příležitostí.

Za základ pro účinnou ochranu životního prostředí tržní přístup tedy považuje existenci soukromého vlastnictví k přírodním zdrojům. Ačkoliv je obtížné si představit existenci soukromého vlastnictví k některým přírodním zdrojům - např. k tekoucí vodě či vzduchu, je i v těchto oblastech podle tržního přístupu nezbytností:

„Všimněte si například dvou rozhodujících oblastí, ve kterých se znečištění stalo závažným problémem: vzduch a vodní cesty, obzvláště řeky. Právě tyto dvě oblasti života společnosti jsou však těmi, kde není soukromému vlastnictví dovoleno působit.“⁵⁷

Aby vlastnická práva mohla účinně řešit problémy spojené s životním prostředím, musí být podle tržního přístupu k ochraně životního prostředí jasně vymezená a vynutitelná a nesmí být nijak omezováno jedno z dílčích oprávnění

⁵⁷ Rothbard, Murray: *Vláda jako zdroj znečištění vody a ovzduší*, Terra Libera – duben 2005, http://www.libinst.cz/tl/tl_4_2005.pdf

vlastnického práva – právo disponovat (nakládat) s předmětem vlastnictví.

Jasně vymezení vlastnických práv k přírodním zdrojům je nutné k tomu, aby bylo zřejmé, kdo má právo daný přírodní zdroj využívat, a tedy kdo ponese odpovědnost za svá rozhodnutí týkající se využívání takového zdroje. Nebude-li hranice vlastnického práva jasná, budou vznikat spory o odpovědnost a ty bude třeba nákladně řešit.⁵⁸

V případě ovzduší může být vlastnické právo vymezeno několika způsoby - např. tak, že vlastník půdy bude zároveň vlastníkem veškerého prostoru nad pozemkem, a to do nekonečné výše (proti tomuto způsobu vymezení jsou však vznášeny námitky, protože vlastník půdy obvykle nevyužívá vzduch nad určitou hranicí, kde např. končí koruny jeho stromů). Jiným možným způsobem je vymezení pomocí tzv. teorie „zón“, podle které je vlastníkem pozemku vlastněn vzdušný prostor nad pozemkem, který je podstatný pro úplné využití a potěšení z vlastnictví půdy.⁵⁹

Vymezení vlastnických práv k stojaté vodě (rybníkům, jezerům) by nemělo představovat problém, vlastníkem by mohl být např. vlastník přilehlého pozemku. U tekoucí vody by určité problémy vzniknout mohly. V České republice však povrchové a podzemní vody nejsou předmětem vlastnického práva a nejsou součástí ani příslušenstvím pozemku, na kterém nebo pod kterým se vyskytují (§ 3 odst. 1 zákona č. 254/2001 Sb., vodního zákona).

U volně žijících živočichů je podle mého názoru situace nejjednodušší. Vlastnické právo může být vymezeno např. pomocí identifikačních čipů a k určení přesné polohy živočicha lze použít systém GPS.

Vynutitelnost vlastnického práva je samozřejmým požadavkem. Vlastník musí být účinně chráněn proti zásahům druhých osob do jeho vlastnického práva. Na druhou stranu by vlastník měl nést odpovědnost za využívání svého přírodního zdroje, kterým by porušil vlastnické právo jiné osoby.

Třetí (poslední) důležitou vlastností, kterou musí vlastnické právo mít, aby

58 Urbanová, Tereza, Šíma, Josef: *Tržní přístup k ochraně životního prostředí*, Nakladatelství VŠE v Praze Oeconomica, Praha, 2004, str. 28.

59 Tamtéž, str. 58.

mohlo účinně přispívat k ochraně životního prostředí, je možnost s přírodním zdrojem, který je předmětem vlastnického práva, nakládat (disponovat). Nesmí být tedy nijak omezováno jedno z dílčích oprávnění vlastnického práva – ius disponendi. Vlastníkovi tak bude umožněno, aby své vlastnické právo převedl na jinou osobu (např. na základě kupní či darovací smlouvy) či přírodní zdroj pronajal.⁶⁰ Ekonomická teorie tuto vlastnost označuje jako převoditelnost. Tento výraz však mylně naznačuje, že se tato vlastnost týká pouze převodu vlastnického práva k přírodnímu zdroji, ale ona se týká jakékoli dispozice s příslušným přírodním zdrojem – např. pronájmu, při kterém vlastnické právo převáděno není.

Hlavní rozdíl mezi systémem společného vlastnictví (v rámci kterého dochází k tragédii obecní pastviny) a soukromě vlastněnými složkami životního prostředí se týká motivace. Nemají-li složky životního prostředí žádného vlastníka, není tu také nikdo, kdo by měl motivaci je chránit. Pokud by však byly předmětem soukromého vlastnictví, motivován k jejich ochraně by byl jejich vlastník. Pokud by se takový vlastník zabýval v rámci své podnikatelské činnosti např. chovem a obchodováním s ohroženými živočichy, byl by motivován se o tento přírodní zdroj co nejlépe starat, aby tak při prodeji dosáhl co největšího zisku.

Jako důkaz toho, že ochrana životního prostředí založená na soukromém vlastnictví přírodních zdrojů může skutečně fungovat, lze uvést např. domácí zvířata - ty jsou předmětem soukromého vlastnictví a běžně je s nimi obchodováno:

„Žádné domácí zvíře nikdy nebylo ohroženo vyhubením, a to proto, že domácí zvířata jsou někým vlastněna.“⁶¹

Je také možné uvést příklad dokládající, že pokud nejsou složky životního prostředí předmětem soukromého vlastnictví a je naopak dána přednost spravování

60 Tamtéž, str. 28 – 29.

61 Dales, John Harkness: Vlastnictví jako styčná plocha. In Šauer, Petr, Livingston, Marie (ed.): *Ekonomie životního prostředí a ekologická politika*, Nakladatelství a vydavatelství litomyšlského semináře, Praha, 1996, str. 56.

státem, stav životního prostředí se zhoršuje:

„V této souvislosti bývá citován příklad Aralského jezera, ležícího na jihu dnešního Kazachstánu. Sovětská vláda se kdysi rozhodla odvést jinam velké vodní toky zásobující Aral. V letech 1960 až 1988 se rozloha jezera snížila o zhruba 40% a objem jeho vod přibližně o dvě třetiny. Byla tak zpustošena celá města, závislá na rybolovu, a 20 z 24 druhů ryb žijících v Aralském jezeře zmizelo.“⁶²

62 Kwong, Jo: *Vlastnická práva a životní prostředí*, <http://www.obcinst.cz/clanek.asp?id=574>

6. Vlastnické právo a svoboda

Vymezit způsob, jakým vlastnické právo ovlivňuje svobodu, je o něco obtížnější než vymezení funkcí vlastnického práva v ostatních oblastech. Je to dáno zejména tím, že svobodu lze chápat různými způsoby. Jedna věc je však zcela jasná – vlastnictví je pro svobodu člověka naprosto nepostradatelné:

„Bez jasně definovaného, společností a státem respektovaného a chráněného vlastnictví nemůže být člověk svobodný.“⁶³

6.1. Svoboda

Jak jsem již naznačil výše, svoboda člověka (individuální svoboda) může být chápána různými způsoby.

Časté bývá rozlišování negativního pojetí svobody a pozitivního pojetí svobody. Svobodu v negativním smyslu je možné definovat jako nezasahování a nezávislost. Pozitivních pojetí svobody je více, ale většina z nich byla a je kritizována. Např. podle G. W. F. Hegela svoboda (v pozitivním smyslu) znamená mít příležitost k seberealizaci. Proti tomu se však vznáší argument, že seberealizace a svoboda jsou dvě odlišné věci - *„člověk se může svobodně rozhodnout, že obětuje své šance na seberealizaci ve prospěch cílů, jichž si cení více“*.⁶⁴ Podrobně analyzovat všechna pozitivní pojetí svobody by vyžadovalo mnohem více místa, než nám nabízí rozsah této práce. Z tohoto důvodu se svobodou v pozitivním smyslu a jejím vztahem k vlastnickému právu dále zabývat nebudeme.

Richard Pipes chápe svobodu ve čtyřech významech – rozlišuje svobodu ekonomickou, osobní, politickou a právní. Ekonomickou svobodu definuje jako *„právo člověka svobodně používat vlastní majetek a disponovat jím“*, osobní svobodu jako *„nárok člověka na vlastní život a svobodu a oprávnění dělat vše, co chce, pokud neomezuje svobody a práva ostatních lidí – jinak řečeno neexistence nátlaku“*, politickou svobodu jako *„právo člověka zvolit si své zástupce do vlády, pod níž bude*

63 Cepl, Vojtěch: Vlastnictvím ke svobodě. In Pipes, Richard: *Vlastnictví a svoboda*, Argo, Praha, 2008, str. 17.

64 Gray, John: *Liberalismus*, Občanský institut, Praha, 1999, str. 67 – 68.

žít“ a právní svobodu jako „*právo člověka na to, aby jeho spory s ostatními lidmi i se státem soudila nezáúčastněná strana podle platných zákonů*“.⁶⁵

Svoboda v negativním smyslu a osobní svoboda jsou vymezeny téměř shodně. Z tohoto důvodu se jimi nebudeme zabývat odděleně, ale pojednáme pouze o osobní svobodě. Spojíme-li tedy obě definice dohromady, lze říci, že svobodný je takový člověk, do jehož činnosti není zasahováno, vůči kterému není uplatňován žádný nátlak, který je nezávislý – tj. člověk, který má právo dělat vše, pro co se rozhodne, pokud tím neporušuje práva jiných lidí.

Další stránky textu budou pojednávat o tom, jaký má vlastnické právo význam pro ekonomickou svobodu (kapitola 6.2.), osobní svobodu (kapitola 6.3.) a politickou a právní svobodu (kapitola 6.4.). Dále se také budeme zabývat otázkou lidských práv (kapitola 6.5.) a stručně se zmíníme o úloze vlastnického práva v historickém vývoji Anglie a Ruska (kapitola 6.6.).

6.2. Ekonomická svoboda

Nezbytným předpokladem ekonomické svobody je soukromé vlastnictví. Vlastnictví je právní institut, který soukromé osobě dává oprávnění ovládat svůj majetek – tj. jej držet, užívat, požívat a disponovat jím. Lidé jsou tedy ekonomicky svobodní pouze v systému, který je založen na soukromém vlastnictví. Tím je tržní systém.

6.3. Vlastnictví sebe sama

V kapitole 1.1.2. jsme si ukázali, že vedle vlastnického práva v užším smyslu existuje i vlastnické právo v širším smyslu, jehož předmětem je např. život člověka a jeho čest. Vlastnickým právem v širším smyslu je i vlastnictví sebe sama.

Vlastnictví sebe sama můžeme vymežit jako právo člověka rozhodovat, co se s ním stane a co bude dělat a právo sklízet prospěch z toho, co udělal.⁶⁶ Jinou definici nabízí John Gray. Podle něj vlastnictví sebe sama znamená, že člověk „*může disponovat svým nadáním, schopnostmi i prací*“. Disponovat svým nadáním,

⁶⁵ Pipes, Richard: *Vlastnictví a svoboda*, Argo, Praha, 2008, str. 20.

⁶⁶ Nozick, Robert: Distribuční spravedlnost. In Kis, János (ed.): *Současná politická filosofie*, Oikoymenh, Praha, 1997, str. 226.

schopnostmi a prací znamená, že je člověk může využívat k dosažení svých vlastních cílů a realizaci svých vlastních hodnot – tj. cílů a hodnot, které si sám zvolil.⁶⁷

Souvislost mezi vlastnictvím sebe sama a svobodou je nasnadě:

„(...) z názoru, že základním majetkem člověka je on sám, vyplývá, že vlastnictví se zákonitě týká i svobody. Řekneme-li totiž, že 'se vlastníme', tedy jsme svým vlastním majetkem, je to totéž, jako když prohlásíme, že si sami se sebou můžeme dělat, co chceme, což tvoří základ svobody.“⁶⁸

Vlastnictví sebe sama je tedy nezbytným předpokladem osobní svobody. Pouze člověk, který může využívat své nadání, schopnosti a práci k dosažení svých vlastních cílů a realizaci svých vlastních hodnot, je svobodný. Tuto skutečnost potvrzuje i závěr F. A. Hayeka, který definoval svobodu jako „stav, v němž jednotlivci smějí využívat své znalosti pro své vlastní účely“.⁶⁹

Vlastnictví sebe sama v nejširším rozsahu mají lidé tehdy, žijí-li v systému, který je založen na soukromém vlastnictví (tímto systémem, jak jsem již mnohokrát uvedl, je tržní řád):

„(...) vlastnické právo, které má každý z nás sám k sobě, nemůže být účinně uplatňováno bez možnosti, jež skýtá systém soukromého (...) vlastnictví.“⁷⁰

V tržním systému se může každý člověk rozhodnout, zda bude sám provozovat podnikatelskou činnost nebo zda bude pracovat pro jinou osobu. Podnikatel může provozovat tu činnost, která povede k dosažení cílů a realizaci hodnot, které si zvolil. Zaměstnanec (díky tomu, že v tržním systému existuje vedle státu velké množství dalších zaměstnavatelů) si může vybrat toho zaměstnavatele, jenž usiluje o dosažení cílů a realizaci hodnot, které jsou zaměstnanci nejbližší. Člověk tak může pracovat pro stát nebo pro jakéhokoliv podnikatele nebo být sám podnikatelem. Vše záleží pouze na jednotlivci – on je ten, kdo rozhoduje, jakým způsobem budou jeho schopnosti, nadání a práce využity.

67 Gray, John: *Liberalismus*, Občanský institut, Praha, 1999, str. 73 – 74.

68 Pipes, Richard: *Vlastnictví a svoboda*, Argo, Praha, 2008, str. 50.

69 Hayek, F. A.: *Právo, zákonodárství a svoboda*, Academia, Praha, 1994, str. 144.

70 Gray, John: *Liberalismus*, Občanský institut, Praha, 1999, str. 74.

V další části této kapitoly se budeme zabývat tím, jak lze získat částečné vlastnictví k jinému člověku a tak jej o jeho vlastnické právo, které má k sobě samému částečně připravit. Existují dva hlavní způsoby, jak něčeho takového docílit – centrální plánování hospodářské činnosti a zdanění. Jak vidíme, oba způsoby spočívají v zasahování do soukromého vlastnictví. Částečná ztráta vlastnictví sebe sama samozřejmě vede k omezení svobody.

6.3.1. Centrální plánování hospodářské činnosti

V systému centrálně plánovaného hospodářství provádí stát veškerou ekonomickou činnost sám. Z této skutečnosti vyplývá, že stát je subjektem, který rozhodne o tom, jaké cíle budou hospodářskou činností (prováděnou v dané zemi) dosahovány a jaké hodnoty jí budou realizovány.

V tomto systému nemohou soukromé osoby provozovat podnikatelskou činnost. Jedinou možností, jak mohou získávat prostředky nezbytné k jejich obživě, je, že budou pracovat v postavení zaměstnance. Vzhledem k tomu, že stát je v rámci dané země jediným zaměstnavatelem, lidé, kteří chtějí žít (získávat prostředky nutné k obživě), nemají jinou možnost, než využívat své nadání, schopnosti a práci k dosahování cílů a realizaci hodnot, které stanovil stát (tj. které si sami nezvolili).

Někteří lidé budou s cíli a hodnotami, které stanovil stát, jistě souhlasit. Ale ti, kteří souhlasit nebudou, nemají možnost v rámci svého zaměstnání sledovat jiné.

Skutečnost, že stát je jediným zaměstnavatelem, má však ještě jeden důsledek – dává státu moc nad lidmi i mimo jejich zaměstnání. Uvedenou skutečnost výstižně demonstruje Richard Pipes na situaci, která panovala v Sovětském svazu:

„(...) při jakémkoli podezření z protistátní činnosti, či dokonce jen zpochybnění loajality mohl stát, který byl jediným zaměstnavatelem v zemi, propustit nebo alespoň degradovat podezřelého i jeho nejbližší příbuzné. Pro přežití člověk musel spolupracovat.“⁷¹

Lidé jsou tak mimo své zaměstnání ve svých aktivitách značně omezeni. Nemohou využívat své nadání, schopnosti a práci k dosahování svých cílů a realizaci

71 Pipes, Richard: *Vlastnictví a svoboda*, Argo, Praha, 2008, str. 217 – 218.

svých hodnot, pokud by to mohlo nějakým způsobem ohrozit dosažení cílů a realizaci hodnot stanovených státem. V opačném případě by to pro ně mělo závažné důsledky.

Centrální plánování hospodářské činnosti zakládající se na neexistenci soukromého vlastnictví půdy a kapitálu tak má za následek, že stát se stává částečným vlastníkem lidí žijících na jeho území. Stát stanoví, jakým způsobem lidé nesmí využívat své nadání, schopnosti a práci a také jakým způsobem je naopak musí využívat – mezi tím zůstává jen velmi malý prostor svobody.

6.3.2. Zdanění

Využívají-li lidé v rámci své podnikatelské činnosti nebo svého zaměstnání své nadání, schopnosti a práci, získávají tím určitý prospěch. V případě podnikatelské činnosti má tento prospěch formu zisku, v případě zaměstnání má formu mzdy. Tento prospěch představuje jakýsi mezistupeň – to znamená, že lidé jej dále využívají, aby dosáhli svých vlastních cílů a realizovali své vlastní hodnoty.

Zdanění (mám na mysli zejména daň z příjmů) spočívá v tom, že stát odejme lidem část prospěchu, který získali využitím svých schopnosti, nadání a práce (lidé tak tuto část nemohou použít k dosažení cílů a realizaci hodnot, které si sami zvolili) a použije ji k dosažení svých vlastních cílů a realizaci svých vlastních hodnot. V podstatě to znamená, že stát spolurozhoduje o tom, k dosažení jakých cílů a realizaci jakých hodnot bude sloužit nadání, schopnosti a práce lidí.

„Odebrání výsledků práce nějakého jedince se rovná odebrání hodin jeho práce a jeho řízení při vykonávání různých aktivit. Nutí-li vás lidé k tomu, abyste dělali (...) práci bez odměny po jisté časové období, rozhodují nezávisle na vašich rozhodnutích o tom, (...) k jakým účelům má vaše práce sloužit. Proces, kterým od vás toto rozhodnutí berou, z nich činí vašeho částečného vlastníka; získávají tím na vás vlastnické právo. Mít takovou právně zajištěnou částečnou kontrolu a moc rozhodování nad zvířetem či neživým objektem by stejně tak znamenalo mít na něj vlastnické právo.“⁷²

72 Nozick, Robert: Distribuční spravedlnost. In Kis, János (ed.): *Současná politická filosofie*, Oikoymenh, Praha, 1997, str. 227.

Jak jsme si právě ukázali, prostřednictvím zdanění získává stát částečné vlastnické právo k lidem, které zdaňuje. Tím samozřejmě dochází k omezení jejich svobody.

Souvislost mezi zdaněním a omezením svobody si lidé uvědomovali již ve středověku:

„Ve středověku se povinnost platit pravidelně daně vnímala stejně jako ztráta osobní svobody.“⁷³

6.4. Demokracie

„(...) je možná pouze určitá kombinace politického a ekonomického uspořádání a především (...) společnost, která je socialistická, nemůže být zároveň demokratická ve smyslu záruky svobod jednotlivce.“⁷⁴

Zaměříme se na dvě konkrétní svobody jednotlivce – politickou svobodu a právní svobodu. Respekt k vlastnickému právu soukromých osob je pro tyto svobody zásadní. Soukromé vlastnictví totiž představuje nezbytný předpoklad pro politickou a právní svobodu. Absence tržního systému, který je založen na soukromém vlastnictví, má tak za následek, že lidé o tyto svobody přicházejí. V této kapitole se pokusíme ukázat, jak k tomu dochází.

Pokud má být hospodářská činnost centrálně plánována (jak tomu je v socialistickém hospodářském systému) musí být splněny dvě základní podmínky.

První podmínka spočívá v tom, že všichni lidé, kteří jsou zodpovědní za výkon státní moci (zejména ti, co činí nejdůležitější rozhodnutí – např. členové zákonodárního sboru a členové vlády) musí souhlasit s centrálním plánováním veškeré hospodářské činnosti a také s cíli a hodnotami, které má sledovat. Problémem však je, že lidé nemají stejné názory, nevyznávají stejné hodnoty a neusilují o dosažení stejných cílů – někteří by souhlasili s centrálním plánováním a někteří nikoliv; ti, co by souhlasili, by se však jen stěží dohodli na cílech, které mají být dosahovány, a hodnotách, které mají být realizovány. Tomu by také při zachování svobodných voleb odpovídalo názorové zastoupení v zákonodárném sboru a jiných orgánech. Názorová jednota členů

73 Pipes, Richard: *Vlastnictví a svoboda*, Argo, Praha, 2008, str. 239.

74 Friedman, Milton: *Kapitalismus a svoboda*, Liberální institut, Praha, 1993, str. 20.

nejvyšších státních orgánů tak může být zajištěna úplným zrušením voleb nebo zavedením voleb nesvobodných (tj. lidé by neměli možnost zvolit jinou než „oficiální“ politickou stranu). V obou případech lidé ztrácejí politickou svobodu.

Druhá podmínka spočívá v tom, že musí být eliminována veškerá činnost, která by mohla podle názoru plánovačů ohrozit centrální plánování hospodářské činnosti nebo dosažení cílů a realizaci hodnot, které má hospodářská činnost sledovat. To mimo jiné vyžaduje (právní nebo jen faktické) zrušení nezávislosti soudnictví. Lidé tak ztrácejí svou právní svobodu.

6.5. Lidská práva

V této kapitole se ještě jednou vrátíme k vlastnickému právu v širším smyslu. Jak uvádí Richard Pipes, od takto široce chápaného vlastnictví se odvozují všechny moderní názory na lidská práva.⁷⁵ My si nyní představíme argumentaci Murray N. Rothbarda, která spojuje lidská práva s právem vlastnickým.

Podle jeho názoru neexistují žádná lidská práva, která by zároveň nebyla právy vlastnickými a nejsou-li lidská práva vyjádřena pomocí vlastnických práv, stávají se vágními a protikladnými, což umožňuje, aby tato práva byla omezována ve jménu „veřejné politiky“ nebo „veřejného blaha“.⁷⁶

Uvedenou skutečnost konkrétně demonstruje na svobodě projevu. Zdálo by se, že svoboda projevu nemůže být neomezená, že např. nikdo nemá právo křičet „hoří“ v přeplněném kině, jestliže to není pravda, a je tedy třeba ji omezit. Rothbard však tuto situaci analyzuje s pomocí vlastnických práv a dochází k závěru, že žádné omezování svobody projevu není nutné. Návštěvník kina a jeho majitel spolu uzavírají smlouvu ohledně svých vlastnických práv a z této smlouvy pro ně vyplývají určitá práva a povinnosti. Člověk, který zakřičí „hoří“ (aniž by to byla pravda) je buď majitel kina, nebo platící návštěvník. Jestliže je to majitel kina, tak porušuje práva návštěvníků na nerušený průběh představení. Jestliže jde o návštěvníka kina, tak porušuje práva vlastníka kina (jako návštěvník je povinen dodržovat podmínky, za kterých do kina vstupoval a nepoškozovat práva jeho vlastníka). V obou případech není nutné jakkoliv

75 Pipes, Richard: *Vlastnictví a svoboda*, Argo, Praha, 2008, str. 13.

76 Rothbard, Murray N.: *Ekonomie státních zásahů*, Liberální institut, Praha, 2005, str. 413.

omezovat svobodu projevu a je možné problém vyřešit např. zaplacením náhrady za způsobenou škodu.⁷⁷

Murray N. Rothbard ve vlastnickém právu tedy vidí způsob, jak zajistit, aby nedocházelo k omezování lidských práv.

6.6. Úloha vlastnického práva v historickém vývoji Anglie a Ruska⁷⁸

Dějiny těchto dvou států představují velmi dobrý příklad toho, jaký význam má vlastnické právo pro individuální svobodu. V Anglii byli lidé díky soukromému vlastnictví svobodní. Naopak v Rusku nepřítomnost soukromého vlastnictví vedla k nesvobodě jeho obyvatel.

Tato problematika je samozřejmě velmi rozsáhlá a na tomto místě se jí nebudeme zabývat do podrobností. Pouze si stručně nastíníme, k jakým poznatkům dospěl Richard Pipes při svém výzkumu této problematiky. Díky omezenému rozsahu této práce se bohužel nevyhneme značnému zjednodušení.

V Anglii vzniklo soukromé vlastnictví (včetně soukromého vlastnictví půdy) na počátku dějin. Vzniklo dříve, než byla nad celým územím Anglie uplatňována svrchovaná moc. Pro Anglii (ale i jiné státy západní Evropy) tak byla příznačná skutečnost, že panovník vládl, ale jeho poddaní vlastnili – to znamená, že existovala zřetelná hranice oddělující vládnoucí moc od vlastnictví. Díky tomu existovala třída pozemkových vlastníků, která mohla s královskou mocí bojovat o svá práva a svobody.

Tento boj se uskutečnil na půdě parlamentu. V důsledku vedení válek, rozhazovačnosti dvora, špatného řízení královského panství a inflace převyšovaly výdaje anglických panovníků jejich příjmy. Byli tak nuceni prodávat své pozemky, což však následně vedlo ke zmenšování příjmů, které jim z nich plynuly. To je nutilo, aby se stále více spoléhali na příjmy z cel a daní. Vzhledem k tomu, že královská moc nemohla libovolně zasahovat do soukromého vlastnictví svých poddaných (zejména pozemkových vlastníků), vyžadovalo zavádění nových cel a většiny daní souhlas parlamentu. Tento souhlas byl však podmíněn udělením práv a svobod poddaným.

V Anglii tedy královská moc vyměnila příjmy za práva a svobody svých poddaných.

⁷⁷ Tamtéž, str. 375.

⁷⁸ Celá tato kapitola vychází z následujících prací: Pipes, Richard: *Rusko za starého režimu*, Argo, Praha, 2004 a Pipes, Richard: *Vlastnictví a svoboda*, Argo, Praha, 2008.

V Rusku se vývoj ubíral zcela jiným směrem. V Rusku vzniklo soukromé vlastnictví až ve velmi pozdním období jeho dějin (a ani tehdy nezakořenilo natrvalo). To se týkalo i půdy. Kvůli velké rozloze Ruska byl půdy až do 19. století nadbytek. Lidé ji tak nepovažovali za vzácnou a byli přesvědčeni, že ji (stejně jako vodu a vzduch) nelze vlastnit – půda tedy byla *res nullius*. Tato situace však způsobila, že ve chvíli, kdy se ruští panovníci začali o půdu zajímat, neexistovali žádní pozemkoví vlastníci, se kterými by o její vlastnictví museli bojovat. Panovníci tak disponovali veřejnou mocí i vlastnictvím.

Kvůli tomuto charakteristickému znaku patřilo Rusko mezi státy, které se označují jako „patrimoniální“. Ruští panovníci považovali celou ruskou říši i její obyvatele za svůj majetek neboli *totčinu* (*patrimonium*) – nedocházelo tak k rozlišování mezi majetkem panovníka, majetkem státu a majetkem soukromých osob. Pokud již poddaní drželi nějakou půdu, museli za ní odvádět služby. Jak vidíme, v Rusku se nerozlišovala na jedné straně moc vlastnická (*dominium*) a na straně druhé moc vládní (*imperium*) či moc soudní (*iurisdictio*) – všechny měl v rukou panovník.

V patrimoniálním Rusku neexistovala žádná omezení veřejné moci např. v podobě práv a svobod jednotlivců. Vzhledem k tomu, že panovníci považovali ruské obyvatelstvo za svou *totčinu*, by přiznání individuálních práv a svobod znamenalo omezení jejich vlastnických práv. S ruským obyvatelstvem vládci zacházeli stejně jako s jakýmkoliv jiným majetkem. To dokazují např. tzv. *vyvody* (masové deportace), v rámci kterých byli poddaní podle potřeby přesunováni po celém území ruské říše.

7. Vlastnické právo a diskriminace

Diskriminaci si vymezíme jako rozlišování či dělání rozdílů. V tomto smyslu provádí diskriminaci každý člověk každý den – např. rozhoduje-li se, zda půjčí svou knihu jednomu nebo druhému kamarádovi, zda bude nakupovat v jednom či druhém obchodě, zda přijme toho či onoho uchazeče o zaměstnání. Diskriminace se samozřejmě týká i vlastnického práva – každý vlastník, který chce např. pronajmout svůj byt, se musí rozhodnout, kterému ze zájemců dá přednost.

„Diskriminaci (...) provádíme neustále a není na tom nic, co by se přičilo dobrým mravům. Diskriminace je jen druhou stranou každé svobodné volby.“⁷⁹

Jednotlivé diskriminace se liší tím, v jakých situacích je lidé provádějí a na základě jakých kritérií. Kritérií pro diskriminaci (tj. skutečností, které lidé berou v potaz při svém rozhodování) mezi lidmi existuje celá řada. Můžeme si je rozdělit do dvou skupin – kritéria ekonomického charakteru a neekonomická kritéria. Ekonomickým kritériem je např. dosažené vzdělání či jiná skutečnost ovlivňující produktivitu práce jednotlivých uchazečů o zaměstnání, cena, kterou za spotřební statky požadují jednotliví obchodníci, cena, kterou jsou za spotřební statky schopni a ochotni zaplatit jednotliví spotřebitelé atd. Neekonomickým kritériem je např. pohlaví člověka, jeho rasa, barva pleti, příslušnost k národnosti či etnické menšině, politické smýšlení atd.

Diskriminace mezi lidmi na základě neekonomických kritérií je považována v současném světě za závažný problém a v řadě států je v rozporu s platným právem. Otázkou, zda z právně teoretického hlediska diskriminace na základě neekonomických kritérií porušuje něčí práva či zda na ní má naopak každý právo, se do podrobností zabývat nebudeme. Pouze si uvedeme, že podle některých autorů je právo na diskriminaci součástí vlastnického práva. Tento názor zastává např. Josef Šíma nebo Richard Pipes.

Richard Pipes v souvislosti s problematikou nájmu bytu napsal, že *„právo na vyloučení (...) vždy patřilo k hlavním znakům vlastnictví. Pokud vlastníci (...) nemohou*

⁷⁹ Šíma, Josef: *O právu na diskriminaci*, <http://libinst.cz/stranka.php?id=27&highlight=diskriminace>

nějakého člověka vyloučit z jakéhokoli důvodu z pronájmu, pak lze říci, že jim jejich majetek už nepatří. ⁸⁰

V další části této kapitoly se budeme zabývat tím, jakým způsobem tržní systém založený na soukromém vlastnickém právu zmenšuje rozsah, v jakém je mezi lidmi diskriminováno na základě neekonomických kritérií.

Představme si podnikatele, který si z uchazečů o zaměstnání vybírá svého nového zaměstnance.

Racionálně uvažující podnikatel se samozřejmě snaží co nejvíce snížit své náklady včetně nákladů na pracovní sílu – jenom tak může maximalizovat svůj zisk. Z tohoto důvodu bude při výběru svých zaměstnanců brát v úvahu pouze ekonomická kritéria (např. dosažené vzdělání či jiné skutečnosti ovlivňující produktivitu práce uchazečů o zaměstnání). Díky vysoké produktivitě práce takto vybraných zaměstnanců bude podnikateli stačit menší množství zaměstnanců a tím se sníží jeho náklady. Podnikatel tak dosáhne vyššího zisku.

Situace se však změní, bude-li podnikatel vybírat své nové zaměstnance na základě neekonomických kritérií (např. barvy pleti). Pokud podnikatel z uchazečů o zaměstnání vybere toho, který bude mít např. bílou pleť, i když se nebude jednat o uchazeče podle všech skutečností nejproduktivnějšího, zvýší tím své náklady. Podnikatel má dvě možnosti, jak se s takovým růstem nákladů vypořádat. První spočívá v tom, že růst nákladů promítne do ceny spotřebního statku – zvýší jeho cenu. To však povede k tomu, že spotřebitelé budou spotřební statky nakupovat od jiných podnikatelů, kteří je díky svému racionálnímu přístupu k najímání pracovníků nabízejí za nižší ceny. Podnikatel tak neobstojí v konkurenci, zkrachuje a zmizí z trhu. Druhá možnost spočívá v tom, že podnikatel růst nákladů ponese sám. V takovém případě se bude muset smířit s nižším ziskem. Mohla by však nastat i situace, že podnikatel nedosáhne žádného zisku, že jeho náklady převýší jeho výnosy. Podnikatel by tak zkrachoval a zmizel by z trhu.

Velkou výhodou tržního systému je, že díky velkému množství zaměstnavatelů mohou uchazeči o zaměstnání, kteří byli odmítnuti z neekonomických důvodů, pracovat pro jiné podnikatele s racionálním přístupem k výběru zaměstnanců.

Podobná by situace byla i v případě podnikatele, který by se rozhodoval, kterému spotřebiteli prodá své zboží či poskytne svou službu, na základě

⁸⁰ Pipes, Richard: *Vlastnictví a svoboda*, Argo, Praha, 2008, str. 263.

neekonomických kritérií. Pokud by nebral v úvahu pouze cenu, kterou jsou spotřebitelé schopni a ochotni za spotřební statek zaplatit a odmítal by obchodovat s lidmi, kteří mají např. jiné politické smýšlení než on sám, vedlo by to k tomu, že by se jeho výnosy snížili. Došlo by tak ke snížení jeho zisku. Mohla by také nastat situace, že by výnosy podnikatele klesly pod úroveň jeho nákladů a podnikatel by zkrachoval.

Velkou výhodou tržního systému je, že díky velkému množství podnikatelů mohou spotřebitelé odmítnutí z neekonomických důvodů nakupovat spotřební statky od jiných podnikatelů.

I když někteří autoři považují právo na diskriminaci na základě jakýchkoliv kritérií za součást vlastnického práva, je to právě soukromé vlastnictví (na kterém je založen svobodný trh), které na podnikatele diskriminující na základě neekonomických kritérií uvaluje negativní důsledky a tak omezuje takovéto jejich jednání.

8. Sociální funkce vlastnictví

Sociální koncepce vlastnictví se poprvé objevila na počátku 20. století ve Francii. Představovala odklon od individualistického chápání vlastnického práva, jehož jádrem je svoboda vlastníka nakládat s předmětem vlastnictví podle své libovůle bez ohledu na jakékoli následky a ochrana vlastníka erga omnes. Tato koncepce se vysvětluje tak, že nechápe vlastnické právo pouze jako soubor určitých dílčích oprávnění (ius possidendi, ius utendi et fruendi, ius disponendi), ale spojuje s vlastnictvím i povinnost vlastníka, aby při výkonu svého vlastnického práva respektoval práva jiných osob a obecné zájmy, aby vyloučil možné negativní dopady, k nimž by mohlo v důsledku zlovolného uplatňování jeho vlastnického práva na právech druhých nebo na obecných zájmech dojít.⁸¹ Tato koncepce tedy zdůrazňuje funkci, kterou by podle ní vlastnické právo mělo plnit ve společnosti.

Sociální koncepce vlastnictví dosáhla i svého ústavněprávního vyjádření. Na této úrovni byla poprvé vyjádřena v tzv. Výmarské ústavě z roku 1919. Po druhé světové válce převzal tuto úpravu Základní zákon Spolkové republiky Německo z roku 1949, který je platný dodnes. Jeho článek 14 odstavec 2 stanoví: „*Vlastnictví zavazuje. Jeho užívání má současně sloužit blahu veřejnosti.*“⁸²

S koncepcí poukazující na sociální funkci vlastnictví se lze setkat také např. v Ústavě Španělského království, která ve svém článku 33 odstavci prvním uznává právo na soukromý majetek a dědictví a v druhém odstavci téhož článku stanoví: „*Sociální funkce těchto práv určuje ve smyslu zákona jejich obsah.*“⁸³ Španělská ústava bohužel blíže nevymezuje, o jaké sociální funkce se jedná.

I v Ústavě Italské republiky lze nalézt projev sociální koncepce vlastnictví. V ústavách jiných států (např. Švýcarska, Spojených států amerických a dokonce i Ruska) tuto koncepci nenalezneme.

Sociální koncepce vlastnictví se odráží i v našem ústavním pořádku. Listina základních práv a svobod převzala do svého čl. 11 odst. 3 první větu čl. 14 odst. 2 německé ústavy: „*Vlastnictví zavazuje.*“ Požadavek, aby užívání vlastnictví současně sloužilo blahu veřejnosti, již nepřevzala. Zajímavá je skutečnost, že k výslovnému vyjádření sociální koncepce vlastnictví v Listině základních práv a svobod došlo i

81 Pavlíček, Václav a kol.: *Ústavní právo a státověda II. díl, 2. část*, Linde, Praha, 2004, str. 107.

82 Jirásková, Věra: *Dokumenty k ústavním systémům*, Karolinum, Praha, 1996, str. 89.

83 Tamtéž, str. 202.

přesto, že v období let 1948 – 1989 byla sociální funkce vlastnického práva zvláštním (patologickým) způsobem „zbožštěna“.⁸⁴

Ústava ze dne 9. května 1948 ve svém § 9 odst. 3 stanovila, že nikdo nesmí zneužívat vlastnického práva ke škodě celku. Ještě silnější projev sociální koncepce vlastnictví lze spatřovat v ústavě z roku 1960, ve které došlo k ústavnímu potvrzení hierarchicky uspořádaného systému několika druhů vlastnického práva.

Smysl zásady „vlastnictví zavazuje“ není zcela jasný. Především není jasné, k čemu vlastnictví zavazuje. Obvykle se vysvětluje tak, že *„je pojmovým (definičním) znakem vlastnictví a je třeba ji vykládat tak, že vlastnictví jako právní institut nespočívá jen v právu jednoho a v povinnosti ostatních ho v jeho právu nerušit, nýbrž že i vlastník sám má z důvodu svého vlastnictví určité povinnosti vznikající mu přímo ze zákona.“*⁸⁵ Toto vysvětlení nám však příliš nepomáhá, stále se nabízí otázka, o jaké povinnosti (vznikající vlastníkově z důvodu jeho vlastnictví) se jedná?

Bližší vysvětlení nenabízí ani platný občanský zákoník. Určité vodítko představuje druhá a třetí věta čl. 11 odst. 3 Listiny základních práv a svobod. Z uvedených ustanovení vyplývá:

1. zákaz zneužít vlastnictví na újmu práv druhých (tj. na újmu subjektivních práv jiných fyzických a právnických osob) anebo v rozporu se zákonem chráněnými obecnými zájmy (v tomto případě nemusí dojít k újmě na subjektivních právech druhých) a
2. zákaz poškozovat výkonem vlastnického práva lidské zdraví, přírodu a životní prostředí nad míru stanovenou zákonem (v tomto případě se zakazuje i takový výkon, který nepředstavuje zneužití práva).

Zneužitím vlastnického práva se rozumí takový jeho výkon, kterým se úmyslně působí újma jiné fyzické či právnické osobě nebo společnosti. Nestačí pouze to, že vlastník si je vědom toho, že může výkonem vlastnického práva újmu způsobit. Vlastník musí chtít újmu způsobit, musí být tedy dán přímý úmysl (*dolus directus*).⁸⁶

84 Havlan, Petr: Poznámky k pojmu vlastnictví (aneb malá rekapitulace). In *Časopis pro právní vědu a praxi* – č. 1/1997, Masarykova univerzita, Brno, 1997, str. 43.

85 Knappová, Marta, Švestka, Jiří a kolektiv: *Občanské právo hmotné I. díl*, ASPI Publishing, Praha, 2002, str. 275 – 276.

86 Pavlíček, Václav a kol.: *Ústava a ústavní řád České republiky 2. díl: Práva a svobody*, Linde, Praha, 2003, str. 124.

V této souvislosti je třeba zmínit, že zneužívání vlastnického práva v rozporu se zákonem chráněnými obecnými zájmy je postihováno trestním právem. Trestní zákon v § 258 upravuje trestný čin Zneužívání vlastnictví, kterého se dopustí ten, kdo poškodí důležitý kulturní nebo jiný důležitý obecný zájem tím, že zničí, poškodí, učiní neupotřebitelnou nebo zašantročí vlastní věc, která požívá ochrany podle zvláštních právních předpisů.

Vztah vět druhé a třetí odst. 3 čl. 11 k větě první působí také určité interpretační obtíže. Lze jej vykládat dvojím způsobem. Věta první stanoví obecnou zásadu, která je přímo použitelná a věty další uvádějí demonstrativní výčet konkrétních případů obecné zásady.⁸⁷ Možný je také výklad takový, že druhá a třetí věta představují legální výklad věty první – tj. vymezují smysl zásady „vlastnictví zavazuje“.

Skutečnost, že čl. 41 v odst. 1 nestanoví, že by k provedení čl. 11 odst. 3 bylo třeba zákona, naznačuje, že věta první odst. 3 je použitelná přímo a samostatně.

Ústavní soud zásadu „vlastnictví zavazuje“ vykládá ve své judikatuře restriktivně v tom smyslu, že míří především vůči vlastníkovu samotnému, jehož tak váže náležitou a dostatečnou péčí o jemu svěřené vlastnictví, a proto z ní není možné vyvozovat nadzákonné povinnosti mimo vlastnictví samotné.⁸⁸ I přesto se domnívám, že tato zásada i celá sociální koncepce vlastnictví představuje určité nebezpečí pro funkce vlastnického práva, které byly vymezeny v předchozích kapitolách.

⁸⁷ Pavlíček, Václav a kol.: *Ústavní právo a státověda II. díl, 2. část*, Linde, Praha, 2004, str. 107 – 108.

⁸⁸ Nález ÚS sp. zn. III. ÚS 77/97.

Závěr

Po více jak čtyřicetiletém období, ve kterém byl na našem území institut soukromého vlastnictví ve značném rozsahu odstraněn, by se zdálo pravděpodobné, že lidé si budou velmi dobře vědomi jeho významu, budou jej respektovat jako jedno ze základních práv člověka a budou velmi opatrní při jakémkoliv zasahování do tohoto právního institutu, což si jistě jako základní stavební kámen moderní civilizace zaslouží. Skutečnost je však odlišná.

Na předchozích stránkách jsme si podle mého názoru přesvědčivým způsobem ukázali, že pro život člověka, mír ve společnosti, blahobyt lidí, kvalitní životní prostředí, individuální svobodu a pro omezení diskriminace založené na neekonomických kritériích je vlastnické právo zcela nezbytné.

Většina lidí si zřejmě není vědoma, že vlastnické právo plní tyto funkce a má tedy zásadní význam pro každého člověka. To je jediné vysvětlení toho, proč v současné době dochází stále častěji k zasahování do soukromého vlastnictví. Snaha o dosažení sociální spravedlnosti, která v praxi může mít v podstatě jakoukoliv podobu, vede k tomu, že vzrůstá zdanění soukromého majetku, že je regulováno nájmem, že Listina základních práv a svobod zakotvuje ne zcela jasnou a potenciálně nebezpečnou zásadu „vlastnictví zavazuje“, že dochází k omezování smluvní svobody, která je nedílnou součástí vlastnického práva, že je soukromé vlastnictví omezováno dalšími způsoby, což není vždy na první pohled rozpoznatelné.

Toto zasahování do vlastnického práva má však závažné důsledky. Omezuje totiž rozsah, v jakém je vlastnické právo schopno plnit své funkce, a může vést i k tomu, že některé funkce nebude schopno plnit vůbec.

Četba výchozí literatury a psaní této práce mi umožnilo lépe pochopit důležitost vlastnického práva a uvědomit si, že prostřednictvím zasahování do tohoto práva může být zásadním způsobem změněna podoba současné společnosti – bohužel k horšímu. Kéž by si toho byli vědomi i naši zákonodárci.

Seznam použité literatury

Bastiat, Frédéric: Vlastnictví a zákon. In *Frédéric Bastiat – Sborník textů č. 11/2001*, Centrum pro ekonomiku a politiku, Praha, říjen 2001, str. 61 – 76.

Black, Henry Campbell: *Blackův právní slovník*, Victoria Publishing, 6. vydání, 1990.

Boaz, David: *Liberalismus v teorii a politice*, Liberální institut, Praha, 2002.

Cepl, Vojtěch: Vlastnictvím ke svobodě. In Pipes, Richard: *Vlastnictví a svoboda*, Argo, Praha, 2008, str. 16 – 18.

Dales, John Harkness: Vlastnictví jako styčná plocha. In Šauer, Petr, Livingston, Marie (ed.): *Ekonomie životního prostředí a ekologická politika*, Nakladatelství a vydavatelství litomyšlského semináře, Praha, 1996.

Friedman, Milton: *Kapitalismus a svoboda*, Liberální institut, Praha, 1993.

Gray, John: *Liberalismus*, Občanský institut, Praha, 1999.

Hardin, Garrett: Tragika principu společného vlastnictví. In Šauer, Petr, Livingston, Marie (ed.): *Ekonomie životního prostředí a ekologická politika*, Nakladatelství a vydavatelství litomyšlského semináře, Praha, 1996.

Havlan, Petr: Poznámky k pojmu vlastnictví (aneb malá rekapitulace). In *Časopis pro právní vědu a praxi – č. 1/1997*, Masarykova univerzita, Brno, 1997, str. 27 – 45.

Hayek, F. A.: *Cesta k nevolnictví*, Občanský institut, Praha, 1991.

Hayek, F. A.: *Osudná domýšlivost*, Sociologické nakladatelství, Praha, 1995.

Hayek, F. A.: *Právo, zákonodárství a svoboda*, Academia, Praha, 1994.

Hoebel, E. A.: *Man in the Primitive World*, New York, 1958, cit. v Pipes, Richard: *Vlastnictví a svoboda*, Argo, Praha, 2008.

Jirásková, Věra: *Dokumenty k ústavním systémům*, Karolinum, Praha, 1996.

Kinkor, Jiří: *Trh a stát*, Nakladatelství Svoboda, Praha, 1996.

Knapp, Viktor: *Velké právní systémy (Úvod do srovnávací právní vědy)*, C. H. Beck, Praha, 1996.

Knappová, Marta, Švestka, Jiří a kolektiv: *Občanské právo hmotné I. díl*, ASPI Publishing, Praha, 2002.

Kwong, Jo: *Vlastnická práva a životní prostředí*, <http://www.obcinst.cz/clanek.asp?id=574>

Mises, Ludwig von: *Byrokracie*, Liberální institut, Praha, 2002.

Mises, Ludwig von: *Liberalismus*, Liberální institut, Centrum liberálních studií, Ekopress, s.r.o., Praha, 1998.

Mises, Ludwig von: *Nationaloekonomie*, Philosophia Verlag, 1940, cit. v Šíma, Josef: *Ekonomie a právo*, Nakladatelství VŠE v Praze Oeconomica, Praha, 2004.

Mlčoch, Lubomír: *Institucionální ekonomie*, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha, 2005.

Nozick, Robert: Distribuční spravedlnost. In Kis, János (ed.): *Současná politická filosofie*, Oikoymenh, Praha, 1997, str. 205 – 237.

Pavlíček, Václav a kol.: *Ústava a ústavní řád České republiky 2. díl: Práva a svobody*, Linde, Praha, 2003.

Pavlíček, Václav a kol.: *Ústavní právo a státověda II. díl, 2. část*, Linde, Praha, 2004.

Pipes, Richard: *Rusko za starého režimu*, Argo, Praha, 2004.

Pipes, Richard: *Vlastnictví a svoboda*, Argo, Praha, 2008.

Rothbard, Murray N.: *Ekonomie státních zásahů*, Liberální institut, Praha, 2005.

Rothbard, Murray N.: *Vláda jako zdroj znečištění vody a ovzduší*, Terra Libera – duben 2005, http://www.libinst.cz/tl/tl_4_2005.pdf

Smith, Adam: *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*, Liberální institut, Praha, 2001.

Šíma, Josef: *Ekonomie a právo*, Nakladatelství VŠE v Praze Oeconomica, Praha, 2004.

Šíma, Josef: *O právu na diskriminaci*, <http://libinst.cz/stranka.php?id=27&highlight=diskriminace>

Urban, Jan: *Teorie národního hospodářství*, ASPI Publishing, Praha, 2006.

Urbanová, Tereza, Šíma, Josef: *Tržní přístup k ochraně životního prostředí*, Nakladatelství VŠE v Praze Oeconomica, Praha, 2004.

Summary

Functions of the property right

The property right has several functions (positive consequences). This thesis tries to define these functions (consequences) within the most important areas:

Human life

The property right provides a person with a certainty that he or she will be able to use the results of his or her work to satisfy his or her needs. This certainty enables the person to work and satisfy the needs, which is necessary for his or her life.

Peace

One of the characteristics of today's world is the scarcity of things. The consequence of this fact is that people get involved in a conflict about who is going to decide about the use of the individual items. The property right enables these conflicts to be settled in a non-violent (peaceful) way.

Affluence

The property right enables people to obtain things through the means of exchange. The things obtained will then satisfy their needs in a better way than the things renounced by the exchange. In addition to that, the free market based on the private ownership ensures the production of consumer's assets satisfying the most important needs in the most economical way.

The Environment

The environment can be protected either with the help of governmental intervention or with the means of private ownership. The property right concerning the natural resources enables the free market to operate within this sphere as well. The protection of the environment therefore represents means of gaining some profit. The proof of efficiency of protection of the environment based on the private ownership can for example be domestic animals.

Freedom

The property right represents the necessary precondition of the individual freedom. Lacking the market system based on the private ownership, people could not enjoy economic, personal, political and legal freedom. The significance of the private ownership for the freedom is also confirmed by the history of Russia and England.

Discrimination

Discrimination means that there is a difference made between people based on a criterion. The free market based on the private ownership causes the criterion has economical character.

Social function of the property right

This function is emphasised by so called social conception of ownership. According to this conception, the property right is not only a collection of partial claims but there are also particular duties connected with it. Fulfilling these duties benefits the society. This conception can also be seen in The Bill of Rights, which declares that ownership is obliging. Still, it is not clear to what it obligates.

Klíčová slova

1. Vlastnické právo
2. Svobodný trh
3. Svoboda

Keywords

1. Property right
2. Free market
3. Freedom